

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Παραδόσεις περί τῶν Καλῶν τῶν ὀρέων*.

Θεοφράστου, Ἐπιπέδου, Ἐπιπέδου, Ἐπιπέδου, Ἐπιπέδου. Οἱ καλοὶ τῶν ὀριῶν. Λαϊκὴ παράδοσις.
(Ἐν τῷ Κόσμῳ, περιοδ. συγγράμμ. Σμύρνης, 1 Μαρτ. 1909, ἔτ. Α', ἀρ. 6, σ. 88).

Παράδοσις εἰς ἄκρον ἐνδιαφέρουσα, ἀλλὰ δυστυχῶς διεσκευασμένη εἰς διήγημα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ διακρίνεται τί εἶναι τὸ δημῶδες καὶ τί προσθήκη τοῦ συγγραφέως. Οὐδὲ ὁ τόπος ἀναφέρεται, ὅπου αἱ παραδόσεις ἐπιχωριάζουσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ συγγραφεὺς ἐπέλεξε ὡς ψευδώνυμον τὸ ὄνομα τοῦ διασήμευ Ἐρεσίου φιλοσόφου καὶ γράφει ἐν Ἐρέσου, πιθανῶς ἐρέσειαι ἢ καθόλου λαβιακαὶ θὰ εἶναι καὶ αἱ παραδόσεις. Παραλαμβάνω ἐκ τοῦ διηγήματος ἕνα φαίνονται δημῶδη.

Μιά γριὰ τοὺς ἀπάντησε (τοὺς ἰατροὺς τῶν ὀριῶν;) πηγαίνοντας ἔς τὸ μύλο τὰ μεσάνυχτα. Γδύθηκε κ' ἔσυρε τὸ γαστὴρ γυμνή, κ' ἐκεῖνοι σφύριζαν γύρω της σὰ δαιμονισμένοι¹.

Ἐνας ἐκουτσάθη σὲ μιὰ κακὴ ὥρα ἔτσι γιὰ τὸ τίποτε. Εἶπαν τότε πῶς οἱ Καλοὶ τῶν ὀριῶν τὸν ἐκούτσαναν, γιὰτὶ πέρασε πάνω ἀπὸ τὸ τραπέζι των, τὴν ὥραν ποὺ ἐκεῖνοι τρώγανε². Ἐξώδεψε πολλὰ στοὺς γιατροὺς μὰ δὲν εἶδε καμμία ὠφέλεια. Ὑστερα ἀκολούθησε τὴ συμβουλή ποὺ τοῦ ἔδωκε κάποιος γέρο Μῆτσος καὶ ἐπῆγε εἰς τὸ τρίστρατο ἐκεῖ ψηλὰ στὸ δρόμο τῶν μύλων, παραμονὴ τῆς πρώτης τοῦ Σταυροῦ, εἶναι ἡ βραδεία ποὺ βγαίνουνε οἱ ξωρμισμένοι, γυρεύοντας τὴν ἀδερφή των τὴν Καλὴ στῆς γῆς τὰ τέσσαρ' ἄκρα. Ἦταν φεγγάρι, καρτέρεξε πολλὴ ὥρα καὶ ἤκουσε μακριὰ ἀπὸ τοὺς μύλους νὰ κράζῃ ὁ πετεινός. Ἦταν μεσάνυχτα, καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ ἄκουσ' ἓνα σφύριγμα, καὶ ξάφνου ὁ δρόμος μαύρισε ἀπὸ τ' ἀλόγατα καὶ ἀκούστηκε τὸ ποδο-

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ., 1909, τ. Α', σ. 347-350.

1. Πρβλ. διαφόρους παραδόσεις περὶ Καλλικαντζάρων (Πολίτου, Παραδόσεις, ἀρ. 619. 620, σ. 351-2. 1336-7), στοιχειῶν (αὐτ., ἀρ. 549), Νεράιδων (αὐτ., ἀρ. 730) καὶ τὴν λαβιακὴν περὶ τῆς ἀντρειωμένης καὶ τῶν δαιμονίων (αὐτ., ἀρ. 879).

2. Ὁμοίαις παραδόσεις περὶ Νεράιδων, αἱ ὅποια λαβάνουν ὅποιον πατήσῃ ἢ δισκελίσῃ τὸ ἀόρατον τραπέζι των βλ. παρὰ Πολίτ., αὐτ., ἀρ. 732-4.

βολητὸ χιλιάδων ποδαριῶν¹. Καὶ κάτι πράματα πὰ εἰς ἄλογα σὰν ἄνθρωποι, μὰ μαῦροι, σιχαμένοι, τρομεροί, μὲ μάτια σὰν ἀστροπελέκι (;). Κι' ἀπ' ὄλους πιὸ μπροστὰ ἐπήγαιν' ἓνας ἀψηλός, πού ὄλο φώναζε στοὺς ἄλλους καὶ πρόσταζε. Σὰν ἐκοντοζύγωσαν, ὁ ἄνθρωπος ξαπλώθηκε στὴ μέση τοῦ δρόμου. Ἐκεῖνοι τὸν εἶδαν, ἐγέλασαν, ξεπέζεψαν, ἀνάψανε κοντά του μιὰ μεγάλη φωτιά κι' ἀρχίσανε χορό. Ἀπάνω στὸ χορὸ τοῦ ἴδιου κάποτε καμιὰ κλωτσιὰ καὶ σπαρταροῦσαν νὰ γελοῦν, ὅμως αὐτὸς μιλιὰ! Αἰσθανόταν τὴ ζέστα τῆς φωτιᾶς καὶ κάπου κάπου τὸν ἐπιανε ἀνατριχίλα, ὅταν τὸ κρῦο φόρεμά τους ἀγγίζε τὸ πρόσωπό του. Ποιὸς ξέρει πόση ὥρα χορεύανε. Ξάφνου ἀκούστηκε τὸ κράξιμο τοῦ πετεινοῦ. «Ὁ μαῦρος εἶναι ! τὴ δουλειὰ σας» φωνάζει ἓνας ἀπ' τὸ χορὸ. Περνάνε δυὸ λεφτὰ καὶ πάλ' ὁ πετεινός. «Ἦταν ὁ κόκκινος! κοιτάξετε τὸ χορὸ σας!» φωνάζουν. Πέρασαν δυὸ λεφτὰ καὶ τρίτος πετεινός. «Ὁ ἄσπρος ἦτανε! φευγιό!»² φωνάζανε ὄλοι μαζί. Καὶ τότες νὰ ἴσυνα νὰ βλεπες τοὺς ξωρκισμένους μὲ τί βία καὶ μὲ τί κακὸ ἀνέβαιναν στ' ἀλόγατά των κ' ἔφευγαν. Καὶ πίσω πίσω πόμεινεν ἓνας κουτσὸς χωρὶς ἄλογο, πού διάβαινε μὲ βία, μὰ πολὺ ἀργὰ σὰν τὴ χελῶνα. Τότες ἤρθανε στὸ νοῦ του οἱ συμβουλές τοῦ γέρο Μήτσου. «Ὁ τελευταῖος τους εἶναι γυλιός μὴν τὸν ἀφήσης· θὰ σὲ γιάνη, γιατί κείνος σ' ἔκανε κουτσό»³. Σηκώθηκε λοιπὸν καὶ τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χολὸ τοῦ πόδι καὶ δὲν τὸν ἄφησε, μὲ ὄλες τὲς φοβέρες καὶ τὰ παρακάγια του· βαρβάρηκε εἰς τὸ στεγνὸ ὁ τρισκατάρτος καὶ τοῦ λέει. «Τὸ πόδι σου, βρε κουτσέ, κακόκουτσε, ἀναθεματισμένο, ἔχε τὸ χτύπα το στὸ κεφάλι σου». Ἐκείνη τὴν ὥρα κατάλαβε τὸ βλακωμένο πόδι του νὰ τρίζη δυνατὰ καὶ σηκώθηκε γερὸς.

Πάντα τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ παράδοσις αὕτη, ὡς κατεδείχθη εἰς τὰς ὑποσημειώσεις, εἶναι κοινὰ καὶ εἰς ἄλλας ἐλληνικὰς παραδόσεις. Τὸ ἰδιάζον δ' ὅμως τῆς λεσβιακῆς εἶναι, ὅτι ἐν ταύτῃ ἐμφανίζεται νέα κατηγορία δαιμονικῶν ὄντων, οἱ *Καλοὶ τῶν ὀριῶν*, ἀγνώστων εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Οἱ *Καλοὶ τῶν ὀριῶν* ἔχουσι πολλὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν *Καλλικαντζάρων*, οἵτινες ἐνιαχοῦ δι' εὐφημητικῶν ὀνόματων ἐπίσης καλοῦνται *καλλισπούδηδες*, *χουσαφεντάδοι*, Ἄς ἐμᾶς *καλοὶ* (Παραδόσεις, σ. 1257-8). Εἶναι ἐπίσης μαῦροι καὶ σιχαμένοι, ὡς οἱ *Καλλικάντζαροι* (αὐτ., σ. 1292-3), καὶ ἀφαιροῦσι τὴν φωνὴν τοῦ ἀποκρινομένου εἰς αὐτούς (αὐτ., σ. 1301). Ἀδελφῆ των εἶναι ἡ *Καλή*, ἡ πρώτη τῶν *Νεράιδων* (αὐτ. σ. 393), σχέσις δὲ τῶν *Καλ-*

1. Ἐφιππος συνοδεῖα δαιμονικῶν ὄντων ἀνφέρεται καὶ εἰς τὴν κρητικὴν παράδοσιν παρὰ *Πολίτ.*, ἀρ. 694, σ. 408-9.

2. Περὶ διαλύσεως τοῦ χοροῦ καὶ τῆς ἐξαφανίσεως τῶν νυκτερινῶν δαιμονίων μετὰ τὴν τρίτην φωνὴν τοῦ ἀλέκτορος βλ. ὅσα ἐσημείωσα εἰς *Παραδόσεις*, σ. 1310 κέ.

3. Βλ. *Παραδ.*, ἀρ. 710. 711. Καὶ ἐν ταύταις ἡ κουτσὴ *Νεράιδα* κουτσαίνει τὸν ἄνθρωπο καὶ αὕτη πάλι τὸν θεραπεύει.

λικαντζάρων πρὸς τὰς Νεραίδας ἐμφαίνεται καὶ εἰς ἄλλας παραδόσεις (αὐτ., σ. 351.1322). Ἄλλ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐμφανίζονται, ἀντίκειται εἰς τὴν συνταύτισιν τῶν καλῶν τῶν ὀριῶν πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους, οἵτινες μόνον κατὰ τὰ δωδεκαήμερα ἐπιφαίνονται.

Τὸ δ' ὄνομα αὐτῶν ἐνθυμίζει τὴν Καλὴν τῶν ὀρέων τῶν βυζαντινῶν παραδόσεων (*Ψελλὸς παρ' Ἀλλατίω, De Graecorum hodie quorundam opinationibus*, σ. 160). Τὸ ὄνομα τοῦτο διεσώθη παρεφθαρμένον ἐν Κύπρῳ μόνον, ὅπου ἡ Καλὴ ἢ Καλή τῶν Ὀβκῶν (= Ἑβραίων) πιστεύουσιν ὅτι εἶναι δαιμόνισσα, ποῦ ἔχει μεγάλην δύναμιν (*Πολίτου, Παραδόσεις*, σ. 394). Ἐν τῇ λεσβιακῇ παραδόσει ἡ Καλὴ λέγεται ἀδελφὴ τῶν Καλῶν τῶν ὀριῶν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ κυρὰ Κάλω εἶναι ἡ ἀρχόντισσα τῶν Νεραίδων, ἔλκουσα πιθανῶς τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς ἡγεμόνος τῶν νυμφῶν Καλλιστοῦς. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅπόσον ἐπιθυμητὴ εἶναι ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ἐν Λέσβῳ ἢ ἀλλαχοῦ φερομένων παραδόσεων περὶ τῶν Καλῶν τῶν ὀριῶν.

Παραδόσεις περὶ μεταμορφώσεως τῆς Βάτου*.

* *Ἄγιος Θέρος* [Σ. Ι. Θεοδωροπούλου], *Οἱ ἑθνοὶ τοῦ Μυστρός. Ὁ Βάτος* (ἐν Σπαρτιατικῷ ἡμερολογίῳ 1908, ἔτ. Θ', σ. 30).

Λακωνικὴ παράδοσις ἐν φράσει τεχνιστικῇ, ἀπομακρυνομένη τῆς δημώδους ἀπλότητος, περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Βάτου. Ὁ Βάτος ἦταν ἔμπορος, ὁμορφος πολὺ, ποῦ γύριζε τὰ χωρῖα καὶ πούλουσε ἀκριβὰ τίςπραμάτειες του. Τρεῖς κοπέλλες, ποῦ ψώνιζαν κάθε τὸσο τὸ 'να καὶ τ' ἄλλο χωρὶς νὰ ἔχουν χρεῖα, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν ἀκριβὴ του ππραμάτεια καὶ ἀπὸ τὰ γλαρὰ μάτια του, πῆγαν ἕνα μεσημέρι στὸ λαγκαδι ποῦ ἦσαν οἱ Καλές Κυράδες καὶ τίς παρεκάλεσαν νὰ τὸν συνεπάρουν. Οἱ Νεραίδες τίς ἄκουσαν καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα, ποῦ πέρναγεν ὁ Βάτος τὸ μεσημέρι τραγουδῶντας, ἡ πρώτη Νεραίδα τὸν καταράστη νὰ γενῆ δενδρικό. Κι ἀπὸ τότενες ὁ μορφονίδς ὁ Βάτος ἔγινε δεντρικό· «κι' ὅποιος διαβάτης σιμώνη πλάι στὴ φράχτη, ποῦ εἶναι μπλεγμένος ὁ Βάτος, τὸν ἀδράχνει μὲ τοὺς κλαμούς του, τοῦ τραυάει τὸ φόρι του καὶ τοῦ λέει: Καὶ τοῦτο ἀπὸ μένα τό 'χεις ψωνισμένα».

Τὸ τελευταῖον μέρος τῆς παραδόσεως, μὴ συναπτόμενον ὀργανικῶς πρὸς τὰ προηγούμενα, ὑπεμφαίνει συμφυρμὸν δύο διαφόρων παραδόσεων. Ἐκ δὲ τοῦ Αἰσωπείου μύθου τῆς Νυκτερίδος, τοῦ Βάτου καὶ τῆς Αἰθυίας (306. 306β Halm) συνάγεται, ὅτι ἀληθῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὑπῆρχε παράδοσις περὶ μεταμορφώσεως τῆς Βάτου, καθ' ἣν αὕτη ἦτο ἔμπορος ὑφασμάτων, ναυαγήσαντος δὲ τοῦ πλοίου, ἐν ᾧ εἶχε φορτώσῃ τὴν περιουσίαν της, καὶ ἀπολέσασα τὰ πάντα, μετεμορφώθη

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. 1909, τ. Α', σ. 405-6.

εἰς τὸν ὁμώνυμον θάμνον· διὸ «τῆς τῶν παρόντων ἐσθῆτος ἐπιλαμβάνεται, εἴ που τὴν οἰκειάν ἐπιγνοίη ζητοῦσα».

Πρὸς τὸν αἰσώπειον τοῦτον μῦθον εἶναι ὁμοιοτάτη θεσσαλικὴ παράδοσις, ἃν δὲν εἶναι αὕτη παράφρασις ἀπλῆ τοῦ μύθου, διὰ τῶν λογίων μεταδοθεῖσα εἰς τὸν λαόν. Κατὰ ταύτην συνεταιρίσθησαν ὁ βάτος, ἡ νυκτερίς καὶ ὁ λάρος πρὸς ἐμπορίαν καταβαλόντες ὁ μὲν βάτος πολυτελῆ ἐπενδύτην, ὁ λάρος ἀγγεῖα χάλκινα καὶ ἡ νυκτερίς τὰ κεφάλαια, δανεισθεῖσα τὰ χρήματα παρὰ τοκογλύφων. Ἐφόρτωσαν τὰ ἐμπορεύματα ἐπὶ πλοίου, τὸ ὁποῖον ἐναυάγησε. Περισωθέντες ἐκ τοῦ ναυαγίου οἱ τρεῖς σύντροφοι μετεμορφώθησαν, καὶ ἔκτοτε ὁ μὲν λάρος περιίπταται τὰ πελάγη ἀναμένων πότε νὰ στεριεύσῃ ἡ θάλασσα διὰ νὰ εὔρη εἰς τὸν βυθὸν αὐτῆς τὰ χάλκινα ἀγγεῖά του, ἡ βάτος συλλαμβάνει διὰ τῶν ἀκανθῶν τῆς τὰ ἐνδύματα τῶν διαβατῶν ἐλπίζουσα ν' ἀνεύρη τὸν ἀπολεσθέντα ἐπενδύτην καὶ ἡ νυκτερίς κρύπτεται τὴν ἡμέραν καὶ ἐμφανίζεται τὴν νύκτα φοβουμένη τὴν καταδίωξιν τῶν δανειστῶν (Ἀθῆναι, μηνιαῖον παράρτ. Β', σ. 1650-1). Κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν συνεταιρίσθησαν ἡ βάτος καὶ ὁ γλάρος καὶ ναυαγήσαντος τοῦ πλοίου ἀναζητοῦσι τὰ ἐμπορεύματά των, ἡ μὲν βάτος συλλαμβάνουσα διὰ τῶν ἀκανθῶν τῆς πάντα διερχόμενον πλησίον αὐτῆς, ὅπως ἀνεύρη τὸν κλέπτην, ὁ δὲ γλάρος βυθιζόμενος ἐκάστοτε εἰς τὴν θάλασσαν μὲ τὴν ἐλπίδα ν' ἀνεύρη τὸ ἀπολεσθέντα εἰς τὸν βυθὸν αὐτῆς. Τίνας τόπου εἶναι ἡ παράδοσις δὲν σημειώνει ὁ ἐκδοστής αὐτῆς, (Ἀπ' ἕλα δι' ὄλους, 1904, ἀρ. 52, σ. 849). [βλ. καὶ κατωτέρω, σ. 55].

Παράδοσις περὶ τοῦ ἄνθους μελισσαντροῦς*.

Ἄγιδος Θέρου [Σ. Ι. Θεοδοροπούλου], Οἱ θρύλοι τοῦ Μυστρός, Ἡ Μελισσαντροῦ (αὐτ., σ. 36).

Μελισσαντροῦ ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ Μελίσσαντρου, ἐμπόρου, τὸν ὁποῖον Ἀλγερίνοι πειραταὶ ἠχμαλώτισαν καὶ ἐφόνευσαν συλήσαντες τὸ πλοῖόν του. Μαθοῦσα τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ σύζυγος ἀπέθανεν ἐκ τῆς λύπης. «Κι ἀπάνω 'ς τὸ μνημοῦρί της φύτρωσε τὸ λουλουδι ποῦ 'χει τ' ὄνομά της». (Τὸ ἄνθος τοῦτο καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα αὐτοῦ μοὶ εἶναι ἄγνωστα). Πιστεύει δ' ὁ λαὸς ὅτι «σάν τοῦ εἰπῆς τὸ μοιρολόγι ἀπάνου του, ξηραίνονται τὰ φύλλα του κ' οἱ κλώνοι καὶ τὰ λούλουδα καὶ σωριάζονται μονομιᾶς χάμου».

Τὸ τραγοῦδι εἶναι τὸ ἐξῆς:

Μελισσαντροῦ μὲ τὸν ἀνθό,
 ποῦ εἶχες τὸν ἄντρα τὸν καλό·
 ὅπου τὸν ἐσκοτώσανε στῆς Μπαρμπαριᾶς τὰ μέρη,
 κ' ἔκανες ὄρκο στὸ Θεό, μὴν κάνης ἄλλο ταῖρι.

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. 1909, τ. Α', σ. 408.

Ἡ αὐτὴ παράδοσις, ὡς ἐπιχωριάζουσα ἐν Ἀργεῖ, ἐκτίθεται ἀπαραλλάκτως καὶ ἐν τῇ ἐφημερίδι τοῦ Ἀργους «Μυκῆναις» τῷ 1902. (Βλ. καὶ Παναθηναϊκὰ 1902, τ. Γ', σ. 352).

Μελισσανδροῦ*.

Σπ. Μηλιαράκη, Ἡ μελισσανδροῦ τοῦ Ἀργους. (Ἀργολικὸν ἡμερολόγιον τοῦ 1910, ἐν Ἀθῆν., σ. 243-6).

Ὁ Μηλιαράκης προσδιορίζει τὸ φυτὸν, εἰς ὃ ἀναφέρεται ἡ παράδοσις, περὶ ἧς βλ. Λαογρ. Α', σ. 408. Τὸ φυτὸν τοῦτο εἶναι τὸ Οὐέρβασκον τὸ κολπῶδες (*Verbascum sinuatum* L.)¹. Μακθάνομεν δ' ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Μηλιαράκη, ὅτι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ περὶ τῆς ιδιότητος τοῦ φυτοῦ, τοῦ νὰ συγκινῆται, ὅταν πλησίον του κλαύσῃ τις ἢ μοιρολογήσῃ, ὥστε τὰ φύλλα του μαραινόμενα πάραυτα νὰ πίπτουν, δὲν εἶναι ὅλως μυθικὸν πλάσμα, μὴ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως. Διότι ὄντως τὸ φυτὸν συγκινεῖται. «Ἐὰν ἐν ἡμέρᾳ εὐδία μετὰ μετρίαν ἡλίαν (οὐχὶ δὲ μετὰ τὸ ἰσχυρὸν καῦμα τοῦ θερινοῦ ἡλίου) πλήξωμεν ἐπανειλημμένως διὰ τῆς πακτηρίας ἡμῶν τὸν κορμὸν οὐερβάσκου τινὸς τῶν (ἐν Ἀργολίδι συνιέντων) εἰδῶν καὶ ἀναμείνωμεν, παρατηροῦμεν μετὰ πάροδον 2-3 λεπτῶν, ὅτι τὰ ἀνθὰ αὐτοῦ ἄρχονται καταπίπτοντα, κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλίγα πρὸς τὰ ἄκρᾳ, μετ' ὀλίγον δὲ γρόνον κρῖνονά τερα. Ἐὰν τὸ φυτὸν βρῖθῃ ἀνθῶν, μετὰ πλῆθιν ἐπακολουθεῖ ἀληθῆς βροχὴ αὐτῶν, τὸ δὲ ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ αὐτῶν πυκνῶς». Δὲν θεωρεῖ δὲ ἀπίθανον ὁ Μηλιαράκης εἰς περιστάσεις, κατ' ἕνα ἕνεκα καιρικῶν λόγων τὸ φυτὸν διατελεῖ ἐν τῇ μεγίστῃ αὐτοῦ εὐαισθησίᾳ, ὅτι καὶ διὰ τῆς δονήσεως τοῦ φυτοῦ διὰ τοῦ ἀέρος τῆς φωνῆς δύναται νὰ ἐπέλθῃ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ ἀνθοβολία αὕτη τῆς μελισσανδροῦς ἀνάγεται εἰς τὰ ἐρεθιστικὰ φαινόμενα τῶν φυτῶν, ἅτινα ἐξηγοῦνται ἐκ καθαρῶς μηχανικῶν λόγων.

Διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων τοῦ Μηλιαράκη παρέχεται ἀξιολογωτάτη συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας τῶν παραδόσεων. Ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐκ τῆς παρατηρήσεως περιέργου τινὸς φυσικοῦ φαινομένου ὀρμωμένη ἢ ὡς περιέργου καὶ παραδόξου προσπίπτοντος εἰς αὐτὴν ἀναζητεῖ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ προσδίδει εἰς τοῦτον ποιητικὴν μορφήν.

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ., 1910, τ. Β', σ. 165-6.

1. Ἐν τῇ προκειμένῃ διατριβῇ ὁ Μηλιαράκης λέγει γενικώτερον, ὅτι μεταξὺ τῶν ὀνομάτων εἰδῶν τοῦ γένους Οὐερβάσκου εἶναι καὶ ἡ μελισσανδροῦ, καὶ ὅτι εἶδη τοῦ Οὐερβάσκου φυόμενα ἐν Ἀργολίδι εἶναι κυρίως Οὐ. τὸ μακρόουρον, Οὐ. τὸ φλομοειδὲς καὶ Οὐ. τὸ κολπῶδες. Ἄλλ' ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ «Τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν», τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου (Δ', 1910, σ. 301-2=65-66), ἐν ἣ ἀναγράφει πλεῖστα δημῶδη ὀνόματα εἰδῶν τοῦ Οὐερβάσκου, τὸ ὄνομα μελισσανδροῦ φέρεται ὡς τὸ τοῦ εἶδους *Verbascum sinuatum* L., ἐπιχωριάζον ἐν Κρήτῃ, Σίφνῳ, Ἀργεῖ καὶ Μάνῃ. Εἰς οὐδὲν δ' ἄλλο εἶδος ἀποδίδεται τὸ αὐτὸ ὄνομα.

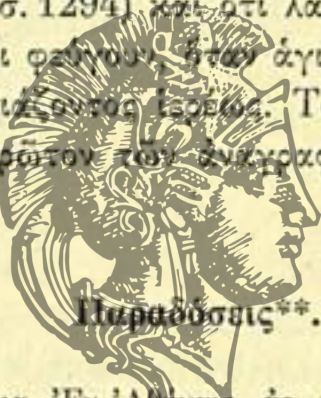
Παραδόσεις περί Καλλικατζάρων*.

Πάνου Κ. Σμυρναϊότη, Οἱ Λυκοκατζαραῖοι. Ζωγραφιῆς ἀπ' τῆ χωριάτικῆ ζωῆ. (Σπαρτιατικὸν ἡμερολόγιον 1908, σ. 43-5).

Περιγραφή ἐσπερίδος κατὰ τὰ δωδεκαῆμερα ἐν τῇ οἰκίᾳ ποιμένος, ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Λακεδαιμόνος πιθανῶς (ὄνομα χωρίου ἢ τόπου δὲν ἀναφέρεται). Εἰς τὴν διήγησιν παρεμβάλλονται δοξασίαι τινὲς περὶ τῶν Καλλικαντζάρων, γνωσταὶ καὶ ἄλλοθεν. "Ὅτι τὰ δαιμόνια τοῦ δωδεκαημέρου λέγονται Λυκοκατζαραῖοι (τὸ ὄνομα τοῦτο παρετήρησα ὅτι ἐπιχωριάζει ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Κυνουρίᾳ· βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 1244-5). "Ὅτι αἱ εἰσχωροῦσαι εἰς τὴν καλύβην σταγόνες τῆς βροχῆς προέρχονται ἐξ αὐτῶν, ζητούντων νὰ μαγαρίσουν τοὺς ἐνοικοῦντας (βλ. Παραδόσεις, σ. 1296. 1298). "Ὅτι ἐπιφαίνονται κατὰ τὸ δωδεκαῆμερον (αὐτ., σ. 1259), ὅτι μαζώνουν τὰ παιδιὰ πού κλαῖνε (πρβλ. αὐτ., σ. 1304). "Ὅτι τὰ μοῦτρα τους εἶναι κατάμαυρα (βλ. αὐτ., σ. 1293), ὅτι φοροῦν τσαρούχια στὸ ἓνα πόδι τ' ἀνθρωπινὸ καὶ ὅτι τὸ ἄλλο πόδι τους εἶναι γαῖδουρινὸ (αὐτ., σ. 1294) καὶ ὅτι λαμπυρίζουν τὰ μάτια τους καὶ τὰ δόντια τους (αὐτ.) καὶ ὅτι φαίνονται ὅταν ἀγιάζουν τὰ νερὰ τραγουδοῦντες ἄσματιον σκωπτικὸν τοῦ ἀγιάζοντος γέρας. Τὸ παρατιθέμενον δ' ἄσματιον εἶναι ὁμοιότατον πρὸς τὸ πρῶτον τῶν ἀναγραφομένων ὑπ' ἐμοῦ ἄσματιῶν, τὸ καλλικατζάρων (σ. 1035).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

* Ἀθῆναι. Μηνιαῖον παράρτημα. Ἐν Ἀθῆναις, ἀρ. 10, σ. 1277-1285. Ὁ διαγωνισμὸς τοῦ παραρτήματος. Θεσσαλικαὶ παραδόσεις ὑπὸ Δ. Α. Χατζηγιάννη (σ. 1277-1280). Μεσσηνιακαὶ παραδόσεις ὑπὸ Θ. Γούνα (σ. 1280-4). Κατακλυσμὸς καὶ ὄντογονία ὑπὸ Γ. Α. Β. (σ. 1284-5).

Τὸ περιοδικὸν τοῦτο προεκήρυξεν ἀγῶνα χρηματικὸν («πρὸς συγγραφὴν τῶν κρατουσῶν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ παραδόσεων»), παρατεῖναν δὲ τὴν προθεσμίαν αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ δημοσιεύσῃ («ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἀποσταλεισῶν παραδόσεων ἐκεῖνας, αἵτινες ἔρχονται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, ὅπως ἀμφισβητήσωσι τὸ γέρας»). Δυστυχῶς δ' ὅμως τῆς ἀγαθῆς προθέσεως τοῦ ἀγωνοθέτου δὲν ἦσαν ἀντάξιοι οἱ καρποὶ τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ παντελῶς ἀχρηστοὶ καὶ κενοὶ ἀποδεικνύονται, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν δημοσιευθέντων δειγμάτων. Τὰ αἷτια δὲ τούτου εἶναι πρῶτον μὲν ὅτι οἱ κατελθόντες εἰς τὸν ἀγῶνα δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, σαφῆ ἔννοιαν τοῦ τί ἐστὶ παράδοσις καὶ δεύτερον ὁ παράδοξος ὅρος τῆς προκηρύξεως τοῦ ἀγῶνος, καθ' ὃν τὰ μνημεῖα τῆς δη-

* Λαογρ. Α', σ. 406.

** Λαογρ. Α', σ. 655-661.

μώδους φιλολογίας δὲν ἐπετρέπετο νὰ γραφῶσιν εἰς γλῶσσαν δημώδη. Οὕτω δ' οἱ φιλοδοξοῦντες νὰ λάβωσι τὸ ἄθλον τοῦ ἀγῶνος προσήγαγον ἀντὶ γνησίων δημοτικῶν κειμένων ἀπειροκάλους διασκευὰς αὐτῶν καὶ παραφράσεις.

Τούτων κατώτεραι παντὸς λόγου εἶναι αἱ «Θεσσαλικαὶ παραδόσεις» τοῦ Δ. Α. Χατζηγιάννη, πέντε ἐν ὄλῳ. Μὴ γινώσκων οὗτος νὰ διακρίνη τῶν παραδόσεων τὰ δημοτικὰ ἄσματα, περιέλαβεν εἰς τὴν ὑποβληθεῖσαν συλλογὴν του καὶ τρία δημοτικὰ ἄσματα λύσας τὰ μέτρα αὐτῶν καὶ διὰ ληρωδῶν πλατυσμῶν μεταβαλὼν ταῦτα εἰς παιδαριώδη ρητορικὰ γυμνάσματα. Ἡ πρώτη τῶν λεγομένων παραδόσεων τούτων εἶναι τὸ ἀκριτικὸν ἄσμα περὶ τοῦ Κωσταντῆ, τοῦ ἐξευγμένου «μαζὶ μὲ τὸ βουβάλι» καὶ μεταφέροντος μάρμαρα. (Πρβλ. *Jean-parakí*, Ἄσματα κρητικά, σ. 4, ἀρ. 5. *Μανωλακάκη*, Καρπαθιακά, σ. 232, ἀρ. 23. *Ζωγρ. ἀγών Α'*, σ. 306, ἀρ. 26. Ὁ φάρος τῆς Ἀνατολῆς 1902, σ. 296 κ.π.ἄ.). Τὸ ἄσμα τοῦτο ὑπολαμβάνει ὁ συλλογεὺς ὡς παράδοσιν περὶ τῆς ἐκ Θεσσαλίας προελεύσεως τῶν μαρμάρων, δι' ὧν ἐκτίσθη ἡ ἁγία Σοφία ἐν Κωνσταντινουπόλει.—Τὴν δευτέραν, ὡς λέγει, πολλάκις ἤκουσε ἀπὸ τὴν γραῖαν μᾶμμην του, ὅτε εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου του ἀνάστα, μετὰ τὰς μακρὰς τοῦ χειμῶνος νύκτας, καθ' ἃς ὁ παταγῶδης ἦχος τοῦ μετὰ σφοδρότητος πνέοντος »βορρᾶ καὶ ἡ πένθιμος φωνὴ τοῦ ἐπὶ τῆς στήλης ἱεροτικῆς τινος οἰκίας καὶ ἐν αὐτῷ σκότει θρηνηθῆναι πτηνοῦ ἤκουοντο ἄφωνον. Ἀναφέρεται δ' ἡ παράδοσις αὕτη εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν καὶ τὸν μαρμαρωμένον βασιλιάν, οὐδὲν περιέχουσα στοιχεῖον μὴ γνωστὸν, εἰ μὴ ὅτι οἱ μὴ παρατίσαντες τὴν διακοπεῖσαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ λειτουργίαν ἀπαλειφθήσαν καθὼς καὶ οἱ ψάλται μετ' αὐτῶν, κρατοῦντες ἀνοικτὰ τὰ βιβλία ἐμπρὸς των. (Βλ. τῶν ἐμῶν Παραδόσεων ἀρ. 33. 35, σ. 22. 23 καὶ σ. 658-674. 678-9).

Ἡ τρίτη δῆθεν παράδοσις εἶναι φλύαρος παράφρασις τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος περὶ τῆς γεφύρας τῆς Ἄρτης. Μικρὸν δεῖγμα τῆς πολυλόγου λεξιθρησίας τοῦ συλλογέως ἔστω ἡ παράφρασις ἐνὸς μόνου στίχου τοῦ ἄσματος: «Ὀλημερίς τὸ χτιζανε, κι' ἀποβραδιοῦ γκρεμιέται». Ὁ στίχος οὗτος ἀναπτύσσεται εἰς τὰς ἐξῆς κομψοεπεῖς φράσεις: «Καθ' ἐκάστην ἀπ' ὄρθρου βαθέος »μέχρι περὶ λύχνων ἀφὰς μετὰ πολλῆς ζέσεως ἐπελαμβάνοντο τοῦ ἔργου, τὴν »δ' ἐπομένην ἐγειρόμενοι περίλυποι ἐώρων καταπεπτωκός, ὅ τι εἶχον κατα»σκευάση. Τίς δ' οἶδε ποσάκις ἀγρυπνοῦντες, ἵνα τὸ αἷτιον ἀνακαλύψωσι τῆς »πτώσεως, δὲν θὰ εἶδον ἄφωνοι καὶ σφόδρα ἐκπεπληγμένοι τὴν γέφυραν »κατακρημιζομένην μετὰ πολλοῦ πατάγου ἐντὸς τοῦ ὀρμητικοῦ τῆς Ἠπείρου »ποταμοῦ». Τῆς παραφράσεως προτάσσονται τινὰ περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως στοιχεῖον παρὰ τῷ λαῷ, ἅτινα ὁ χρηστὸς συλλογεὺς παρέλαβε κατὰ λέξιν ἐκ τῶν ἐμῶν Παραδόσεων (σ. 1052), ἃς οὐδαμοῦ μνημονεύει.

Ὡς τετάρτη παράδοσις φέρεται ἄλλη παράφρασις Θεσσαλικῆς παραλλαγῆς τοῦ δημώδους ἄσματος περὶ τοῦ κάστρου τῆς ὠριαῆς, περὶ οὗ βλέπε Παραδόσεις, ἀριθ. 86, σ. 50-1 καὶ σ. 776 κέ. Περὶ ἄλλης Θεσσαλικῆς παραλλαγῆς

βλ. Λαογρ. τ. Α', σ. 361.—'Η δὲ τελευταία παράδοσις εἶναι περὶ τριῶν δένδρων, εὐρισκομένων παρὰ τὴν Πλασιάν (τοῦ δήμου Δωτίου ἐν τῷ νομῷ Λαρίσης) κατὰ τὴν εἰς Ἄγιαν φέρουσαν ὁδὸν καὶ καλουμένων «τὰ τρία ἀδέρφια». Ταῦτα πιστεύουσιν ὅτι ἐφύησαν ἐκ τοῦ αἵματος τριῶν ἀδελφῶν, φονευθέντων ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ὑπὸ ληστῶν. (Περὶ δένδρων φυομένων ἐκ τοῦ χυθέντος ἀνθρωπίνου αἵματος βλ. Παραδόσεις, σ. 643 κέ., Λαογρ. Α', σ. 199).

Πολλὴν τὸναντίον σπουδαιότητα ἔχουσιν αἱ ὑπὸ Θ. Γούνα δημοσιευόμεναι πέντε μεσσηνιακαὶ παραδόσεις, αἵτινες ἠδύναντο νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς μίαν, ἀναφερόμεναι πᾶσαι εἰς τεραστίαν τὸ μέγεθος ἀγριελαίαν, φυομένην ἐν μέσῳ συκῶνος «κειμένου παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Μεσσήνης (ἐννοεῖ βεβαίως τὴν ἐπισήμως οὕτω μετονομασθεῖσαν κωμόπολιν Νησί) εἰς τὴν μονὴν Βουλκάνου¹». Τὸ δένδρον τοῦτο πιστεύουσιν, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν δημοσιευομένων παραδόσεων, ὅτι εἶναι στοιχειωμένο. Διηγοῦνται δ' ὅτι ὁ πρὸ ἐξηκονταετίας συνταράξας τὴν Μεσσηνίαν δημεγέρτης μοναχὸς Παπουλάκης ἔλεγε περὶ αὐτοῦ: «Βλέπουτε αὐτὴν τὴν ἀγριλιά; θὰ ρθῆ καιρὸς» ποῦ θὰ πνιγῆ ἐδῶ τὸ μουσκάρι στὸ αἶμα². Ἄνεφερε δηλονότι εἰς τὴν ἀγριελαίαν ἐκείνην τὴν παράδοσιν τῆς μεγάλης αἱματοχυσίας ποῦ θὰ γίνῃ κατὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων (βλ. Παραδόσεις, σ. 442). Καὶ νῦν οἱ διερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς δὲν τολμῶσι νὰ ἀλλάξωσιν ἐκ τοῦ βου μὴ τοῦ πάρη τῆ φωνῆ τὸ στοιχείο, μόνον δ' ὅταν «περάσωσιν τὰ θορὰ του» δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τοῦς βλάψῃ (πρβλ. Παραδόσεις, σ. 449). Οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ τὴν κόψωσιν ἔπαθον κακὰ, ὅτε δ' ὁ Ἰμπραῖμ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του εἰς Πελοπόννησον, μαθὼν τοῦτο, διέταξε νὰ τὴν κατακόψουν ἐνώπιόν του, σὶ δύο Ἀράπηδες στρατιῶται, εἰς οὓς ἀνετέθη τὸ ἔργον, εὐθὺς ὡς ἐπληξάν τὴν ἐλαίαν διὰ τῶν πελέκεων ἔπεσαν λιπόθυμοι³. Ὁ Ἰμπραῖμ ὀργισθεὶς ἤθελε νὰ τὴν καύσῃ, ἀλλ' ἠσθένησε. Τότε προσελθόντες πρὸς αὐτὸν τρεῖς χωρικοί, ἀπέσχέθησαν νὰ τῷ δείξωσι μέγαν κεκρυμμένον θησαυρὸν (ὑπὸ τὴν ἐλαίαν) ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ διορίσῃ αὐτοὺς ἐν τῷ χωρίῳ των δημογέροντας καὶ νὰ τοὺς δώσῃ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τὸ ἀνήκον». Ἐβεβαίουν δ' οἱ χωρικοὶ οὗτοι ὅτι πολλάκις εἶδον τὴν νύκτα Ἀράπην, ὀδηγοῦντα εἰς βοσκὴν τὸν θησαυρὸν ἐκεῖνον³. Ὁ Ἰμπραῖμ ἐπέτρεψε τὴν ἀναζήτησιν τοῦ θησαυροῦ καὶ διέταξε πολυαριθμούς στρατιώτας νὰ σκάψωσι τὸν ἀγρόν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εὐρέθη τίποτε, ἐφόνευσε τοὺς χωρικοὺς καὶ ἐνέπηξε τὰς κεφαλὰς των ἐπὶ τῆς ἐλαίας. Καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν νέα ἀνασκαφὴ ἔγινε πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ θησαυροῦ, καὶ αὕτη ἀνευ ἀποτελέσματος, ὁ δὲ κύριος

1. Τὸ Νησί ἀπέχει πολλὰ χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Μεσσήνην, καὶ ἀναγκαῖον ἦτο νὰ προσδιορίσῃ ὁ συλλογεὺς ἀκριβέστερον τὸν τόπον.

2. Περὶ τῆς τιμωρίας τῶν ἐκρίζούντων ἢ τεμνόντων στοιχειωμένα δένδρα βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 916-8.

3. Περὶ βοσκῆσεως τοῦ θησαυροῦ ὑπὸ τοῦ φύλακος Ἀράπη βλ. Παραδόσ., σ. 1046 κέ.

τοῦ κτήματος, μὴ τολμῶν νὰ ἐκριζώσῃ τὴν ἀγριελαίαν, ἀφήνει ἐκ δεισιδαίμονος φόβου μεγάλην ἔκτασιν γῆς περὶ αὐτὴν χέρσον.

Ἡ ἀγριελαία ἐκείνη καλεῖται ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ γράφοντος, «ἡ ἐρωμένη τοῦ βασιλιᾶ», ἂν καὶ ἡ λέξις ἐρωμένη εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸν λαόν. Λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς, ὅτι ἦτο ἄλλοτε νεαρὰ ποιμενίς καὶ μετεμορφώθη εἰς δένδρον διὰ τινὰ ἀσεβῆ πρᾶξίν της. Ἄλλ' εἰς τὴν διασκευὴν εἰς καθαρεύουσαν τῆς παραδόσεως τοσαῦτα ἀναμιγνύονται στοιχεῖα μὴ δημώδη, ὥστε ἀδυνατεῖς νὰ διακρίνης τίνα τούτων προσετέθησαν ὑπὸ τοῦ συλλογέως καὶ τίνα προῆλθον ἐκ τῆς ἐπηρείας λογίων ἢ ἐκ μαθητικῶν ἀναμνήσεων. Διότι ἀναφέρονται καὶ εἰλωτες, καὶ γερουσιασταὶ τῆς Σπάρτης (ἂν καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν σπαρτιατικὴν γερουσίαν οὐδέποτε ἐλέγοντο γερουσιασταί), καὶ νόμοι σπαρτιατικοὶ καὶ ἱερὸν τοῦ Ἰθωμάτα Διός, καὶ χρησμοί. Ἀποκαθαιρομένη δὲ ἡ παράδοσις κατὰ τὸ δυνατόν τοῦ περιττοῦ φόρτου, ἔχει ὡς ἐξῆς :

Εἰς τὴν Σπάρτην νεαρὸς βασιλεὺς ἠγάπα νεαρὰν ποιμενίδα Εἰλωτίδα, τὴν ὅποιαν σφόδρα ἐλυπεῖτο ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ νυμφευθῇ, διότι «οἱ σπαρτιατικοὶ νόμοι ἐτιμῶρουν διὰ θανάτου τὴν μετὰ τῶν δούλων ἐπιγαμίαν». Τὸν ἠγάπα δὲ καὶ ἐκείνη καὶ συνηντῶντο καθ' ἑκάστην οἱ δύο ἐρασταὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐρώτα ἐπὶ πολὺν χρόνον, μέχρις ὅτου ἀηλικιωθέντος τοῦ βασιλέως οἱ Σπαρτιῆται ἤξιωσαν νὰ νυμφευθῇ. Ἡμεῖνος, μὴ τολμῶν νὰ ποῖς ἀποκαλύψῃ τὸν ἔρωτά του, ἐζήτησεν ἀναβαλῆναι ὑποὺς δάθην σκεφθῆ, καὶ ἔτρεξεν εἰς τὴν ἀναμένουσαν αὐτὸν κατὰ τὸ συνηθεσθέν ἐρωμένην νὰ τῇ ἀνακοινώσῃ θρηνῶν τὴν ἀξίωσιν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐκείνη δὲ ἀτάραχος ἀκούσασα τὸ ἄγγελμα, τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι προτοῦ παρέλθῃ ἡ ταχθεῖσα προθεσμία, οἱ σπαρτιατικοὶ νόμοι θὰ ἐπιτρέπωσι τὸν γάμον των. Ὁδοιποροῦσα δὲ τὴν νύκτα, μετέβη εἰς τὴν Ἰθώμην, ὅπου ὑπῆρχε μαρμαρίνη στήλη «συμβολίζουσα τὴν ἐλευθερίαν τῆς χώρας» διότι, ἂν ἡ στήλη ἐκομίζετο εἰς τὴν Σπάρτην, ἡ Μεσσηνία θὰ κατεστρέφετο. Τοῦτο γινώσκοντες καὶ οἱ Σπαρτιῆται εἶχον ὀρίση, ὅτι ὅστις κατῶρθωνε νὰ φέρῃ τὴν στήλην ἐκείνην εἰς Σπάρτην, ἂν ἦτο Εἰλωτὸς, θὰ ἐλάβανε τὴν ἐλευθερίαν του. Ἡ ἐρωμένη τοῦ βασιλέως ἔφθασεν εἰς Ἰθώμην, διαλαθοῦσα δὲ τοὺς φύλακας ἀπέσπασε τὴν στήλην καὶ φέρουσα αὐτὴν ἐπὶ τῶν ὤμων της κατῆλθε τοῦ ὄρους καὶ ἐπανήρχετο σπεύδουσα εἰς Σπάρτην. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀντιληφθέντες τὴν πρωτὴν τὴν ἐξαφάνισιν τῆς στήλης, ἔντρομοι ἰκέτευον τὸν Θεὸν νὰ τιμωρήσῃ τὸν ἀσεβῆ κλέπτην. Ὁ Θεὸς εἰσήκουσε τὰς δεήσεις των καὶ ἡ ποιμενίς προτοῦ νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὀρίων τῆς Μεσσηνίας μετεμορφώθη εἰς ἐλαίαν. Καὶ σήμερον εἰς τὸ ἐν Μαυροματίῳ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Μεσσηνίᾳ μουσεῖον οἱ χωρικοὶ δεικνύοντες τεμάχιον ἐνεπιγράφου στήλης, προσηρμοσμένον εἰς μαρμαρίνην πλάκα, λέγουσι: «Βλέπουτε αὐτὴ τὴν κολόννα; Εἶναι κείνη πῶκλεψε ἡ Σπαρτιάτισσα ποῦ ἀπὸ τὴν κατάρα τοῦ Θεοῦ

εἶναι κάτω καὶ στὸ Ναζίρι γενομένη ἐλιά. Νὰ καὶ τ' ἀχνάρι της στὴν πλάκα ποῦ πάτησε κ' ἔμεινε».

Τὰ πλεῖστα τῶν στοιχείων τῆς παραδόσεως ταύτης εἶναι κοινὰ καὶ εἰς ἄλλας δημώδεις παραδόσεις. Πρῶτον ἡ τεραστία ρώμη τῶν ἀρχαίων Ἑλληνίδων. Εἶναι γνωστὴ καὶ παρομοία παράδοσις, μεσσηνιακὴ ἐπίσης, κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν μονόλιθον μεσόδμην τῆς πύλης τῆς Ἀρκαδίας, ἐν Μεσσήνῃ, ἐκόμισεν ἀπὸ μακρὰν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της μία Ἑλληνισσα¹. ἔπειτα ἡ ἀποτύπωσις ἰχνῶν ἐπὶ λίθων², ἡ σύνδεσις θαυμασίων διηγήσεων πρὸς ἀρχαίας στήλας καὶ ἄλλα μνημεῖα³. Τὰ δὲ περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς σωτηρίας τῆς Μεσσήνης ἐκ τῆς διατηρήσεως μιᾶς στήλης εἰς τὴν θέσιν, εἰς ἣν ἦτο ἐστημένη, ἀνάγονται εἰς τὰς βυζαντινὰς δοξασίας περὶ τῶν τελεσμάτων⁴.

Εἰς τὴν παράδοσιν προστίθεται καὶ ἄλλο ἐπεισόδιον ποιητικόν, τῶν ἐρώτων τῆς Ἰσαβέλλας, τῆς θυγατρὸς τοῦ πρίγκιπα τοῦ Μορέως Γυλιάμου, καὶ νεαροῦ ποιμένος. Τοῦτον κατὰ τινὰ ἐκδρομὴν της ἡ πριγκιποπούλα εἶδε καθήμενον ὑπὸ τὴν ἐλαίαν καὶ παίζοντα τὴν φλογέραν του (τὴν σύριγγα κατὰ τὸν συλλογέα) καὶ ἠγάπησεν ἐμμανῶς· ὅπως δὲ συναντᾶται μετ' αὐτοῦ συχνότερον ἔπεισε τὸν πατέρα της καὶ τῆς ἐκτίσας πύργον ἐκεῖ που πλησίον· ὁ πύργος, οὗ τὰ ἐρείπια σώζονται, λέγεται ἡλιθιοπύργος, λαβὼν τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἀφθόνωος περὶ αὐτὸν φυομένου μελισσοχόρου. Μετὰ τινὰ καιρὸν ὁ πατὴρ ἀνεκάλυψε τὴν κατακλιμένην τῆς θυγατρὸς τοῦ καὶ ὀργισθεὶς ἐκρέμασε τὴν ἐφαστάς εἰς τὴν ἐλαίαν· εὐσπλαγχνισθεὶς δὲ τὴν θυγατέρα του διέταξε νὰ τὴν καταβιβάσωσιν ἡμιθανῆ τοῦ δένδρου· ἀλλ' αὐτὴ ὡς εἶδε νεκρὸν τὸν ἐρώμενον παρεφρόνησε. Τί τούτων ἀνήκει εἰς τὸν λαὸν καὶ τί εἶναι πλάσμα τοῦ συλλογέως, δὲν ἠξεύρομεν. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι οὔτε τὴν Ἰσαβέλλαν, τὴν Ζαμπέαν τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μορέως, οὔτε τὸν πρίγκιπα Γυλιάμον ἐνθυμεῖται ὁ λαός.

Ὁ «Κατακλυσμός καὶ ἡ ὄντογονία» τοῦ Γ. Α. Β. ὁ ἐπακολουθῶν εἰς τὰς μεσσηνιακὰς παραδόσεις εἶναι ἐπιστημονικὴ δῆθεν συζήτησις περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Νῶε! Πῶς εἰσεχώρησεν εἰς τὰς παραδόσεις, καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἐρχομένας «εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν» καὶ ἀξιούσας νὰ λάβωσι τὸ γέρας τοῦ ἀγῶνος ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν. Ἴσως διότι κατὰ τὸν γράψαντα ὁ κατακλυσμός εἶναι γεγονός, τὸ ὁποῖον «παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς ἡ παράδοσις, ἥτις ἐγαλούχησε τὴν ἀγνοοῦσαν ἀνθρωπότητα καὶ ἐσώρευσεν εἰς τὴν γωνίαν τῆς πλάνης τοῦ ἐγκεφάλου τοσαῦτα γρασοπρεπῆ δόγματα!».

1. Παραδόσ., σ. 56, ἀρ. 101. Περὶ τῆς ρώμης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων βλ. αὐτ., σ. 729 κέ.

2. Αὐτ., σ. 733 κέ.

3. Αὐτ., πολλαχοῦ, ἰδίως σ. 754. 755. 765.

4. Αὐτ., σ. 1056 κέ.

Θεσσαλικά παραδόσεις*.

Δ. Α. Χατζηγιάννη, Θεσσαλικά παραδόσεις. (Ἀθήναι, μηνιαῖον παράρτημ., ἔτ. Β', σ. 1650-2).

Ὁ αὐτὸς συλλογεύς, περὶ οὗ ἀνωτέρω (σ. 656 κέ. [σ. 51]) ἔγινε λόγος, δημοσιεύει μὲ τὴν αὐτὴν ἀπεραντολογίαν τρεῖς παραφράσεις δημωδῶν παραδόσεων καὶ παραμυθίων. Περὶ τοῦ πρώτου, τοῦ μύθου τῆς μεταμορφώσεως τῆς βάρου, τῆς νυκτερίδος καὶ τοῦ λάρου, διελάβομεν ἀνωτέρω σ. 405 - 6 [σ. 47-48]. Ὁ μῦθος εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Αἰσώπειος 306 Halm, καὶ φαίνεται μᾶλλον, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ παρατηρήσαμεν, ἀπλῆ παράφρασις αὐτοῦ διὰ τῶν λογίων μεταδοθεῖσα εἰς τὸν λαόν.

Τὸ δεύτερον εἶναι παραμύθιον, περὶ πτωχοῦ χωρικοῦ ἐν παντὶ ἀτυχοῦντος, ὅστις ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς τύχης του, ἐλπίζων νὰ κατορθώσῃ μεταβολὴν αὐτῆς. Ἐπὶ κορυφῆς ὄρους εἶδεν ὅτι ἡ τύχη του ἦτο κρήνη, ἐξ ἧς ὀλίγον ἀπέσταζεν ὕδωρ, ἐνῶ ἐξ ἄλλων σπηλιῶν, συμβολιζουσῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὰς τύχας, ἔρρεεν ἀφθονώτατον. Μάθων πλέον ὁποῖα ἦτο ἡ τύχη του, ἠθέλησε νὰ μεταβῆ εἰς τοῦ βασιλέως καὶ νὰ τὸν βεβαιώσῃ ὅτι ἡ τύχη αὐτοῦ εἶναι ἀνεξάντλητος. Ὁ δὲ βασιλεὺς τριακλήσας διέταξε νὰ τῷ δοθῶσι δύο πλάκια ζώμαθ' εἰς ὃν τὸ ἕτερον ἐνεκλήθησαν κλωρία. Ἀλλ' ἀπεβίβας τοῦτο ἔδωκεν ὁ ἀτυχῆς εἰς φίλον, ὃν συνήτησε. Πληροφορηθεὶς δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ τεθῶσι δύο σακκίδια πλήρη χρυσῶν νομισμάτων εἰς καταφανῆ θέσιν γεφύρας, δι' ἧς παρήγγειλεν εἰς τὸν γεωργὸν νὰ διέλθῃ κομίζων ἐπιστολήν εἰς ἄνθρωπον, εὐρισκόμενον εἰς τὴν ἕτεραν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλ' ὁ χωρικός φθάσας πρὸ τῆς γεφύρας ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς θέλων νὰ λάβῃ πείραν τοῦ πῶς διέρχονται οἱ τυφλοὶ τὰς γεφύρας. Τρίτη δὲ ἀπόπειρα τοῦ βασιλέως, ὅπως βοηθήσῃ τὸν ἀτυχῆ, ἔφερε τὸν θάνατον αὐτοῦ. Διότι τὸν ἐκάλεσε νὰ μετάσχη ἀγῶνος δίσκου, εἰς ὃν εἶχε δεξιότητα, ἀλλ' ὁ δίσκος βληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀτυχοῦς προσέκρουσεν εἰς τοῖχον καὶ ἐπιστραφεὶς τὸν ἐτραυμάτισε θανασίμως.

Τὸ παραμύθιον τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν παραμυθίων περὶ τῶν ἀτυχῶν, οἵτινες πορεύονται ὅπως εὖρωσι τὴν μοῖράν των καὶ ἐπιτύχωσι μεταστροφὴν αὐτῆς ἢ μάθωσι τὸν λόγον τῆς διηνεκοῦς δυστυχίας των. Παραπλησία εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ μεσαιωνικοῦ ποιήματος «Λόγου παρηγορητικοῦ περὶ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας»¹. Συνήθως τὰ τοιαῦτα συνδέονται μετὰ τῶν ἐπεισοδίων τῶν ἀνεξηγήτων θεαμάτων, ὧν τὴν ἐξήγησιν μακθάνουσιν οἱ ἀτυχεῖς ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς Μοίρας². Ἐνίοτε καταλήγουσιν εἰς εὐτυ-

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογρ. Α', σ. 668-670.

1. Σπ. Π. Λάμπρου, *Romans Grecs*, σ. 289 κέ. Ν. Ἑλληνομν., τ. Γ', σ. 407 κέ.

2. Ε. Kuhn, *Zur byzant. Erzählungslitteratur*, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τ. IV, 246 κέ.

χίαν, τῶν ἀτυχῶν ἐπιτυγχανόντων τὴν διόρθωσιν τῆς μοίρας των¹, συνήθως δ' ὁμως ἀποδεικνύεται τὸ ἀμετάκλητον τῆς ἐφάπαξ καθορισθείσης τύχης τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ προκείμενον παραμύθιον εἶναι ἀτελὲς καὶ κακῶς ἐκτεθειμένον, ἐλλείπει δ' ὁ προσήκων λόγος τῶν ἐπεισοδίων αὐτοῦ. Παραλλαγή αὐτοῦ καλλίστη ἐκ Λέσβου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Kretschmer².

Τρίτον δ' ἀναφέρει δύο παραδόσεις, συνδεομένας πρὸς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Εὐδρίου, τὴν ὁποίαν ἀνορθογράφως γράφει Εὐίδριον. Ποῦ ἔκειτο δ' ὁμως ἡ ἀρχαία πόλις δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἄλλ' ὁ συλλογεὺς προτιμᾷ νὰ εἶναι ἀσαφὴς καὶ ἀοριστολόγος ἢ νὰ ρυπάνῃ τὰς καθαρευούσας σελίδας τοῦ μὲ χυδαίας σημερινᾶς τοπωνυμίας. Ὑποθέτομεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ λόγου Κτουῦρι ἐρειπίων, μεταξὺ τῶν χωρίων Σιμικλῆ καὶ Δερμελῆ, διότι ταῦτα κεῖνται ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ σημερινοῦ δήμου Εὐδρίου. Πλησίον τῶν ἐρειπίων εἶναι μικρά, ἀλλὰ βαθυτάτη λίμνη, ἧς τὰ ὕδατα ἰσχυρῶς περιδινούνται. Οὔτε ἄνθρωπος οὔτε λέμβος δύναται νὰ ἐπιπλεύσωσιν εἰς τὰ ὕδατα αὐτῆς, διηγοῦνται δὲ ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ τουρκοκρατίας τουρκαλβανδογενῆς, τολμήσας νὰ εἰσέλθῃ ὅπως συλλάβῃ πτηνὸν πεσόν ἐν αὐτῇ ἐπιπέτῃ, ἐν καὶ ἦτο δεινὸς κολυμβητής.— Ἴσως περὶ τῆς λίμνης ταύτης φέρεται τις παράδοσις, ὁμοία πρὸς τὰς ἀλλαγῆς τῆς Ἑλλάδος γνωστὰς περὶ ἀπατῶν χρόνων καὶ βουλιαγμένον τρόπον³. Ἐπίσης δηλοῦνται ὅτι τὰ ἐν τῷ λόγῳ εἰρηναία ἀρχαία τεῖχη ἐκτίσθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὰ κυκλώπεια τεῖχη τῆς δίωρον ἀπεχούσης Φαρσάλου. Οἱ δὲ κτίσαντες αὐτὰ ἐργαταὶ ἦσαν τόσον ρωμαεῖοι, ὥστε «διὰ φωνῶν μὲν μεθ' ὅλην τὴν ἀπόστασιν συνεννοοῦντο πρὸς ἀλλήλους, ἀντήλλασσον δὲ καὶ τὰ ἐργαλεῖα ἀμοιβαίως διὰ γυμνῆς χειρὸς ρίπτοντες αὐτὰ ἀπὸ τοῦ μὲν (!) εἰς τὸ ἕτερον ὄρος».—Περὶ ὁμοίων παραδόσεων βλ. Παραδόσ., ἀρ. 93 καὶ σελ. 731.

Παραδόσεις περὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωνσταντίνου*.

N. Βασιλειάδου, Ὁ τάφος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. (Κρητικὴ στοά, Ἡράκλειον 1909, τ. Β', σ. 318-321).

Περὶ τῶν παραδόσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν τάφον τοῦ τελευταίου Ἑλληνος αὐτοκράτορος (περὶ ὧν βλ. *Πολίτου*, Παραδόσ., ἀρ. 34, σ. 675 κέ.). Τέσσαρες εἶναι οἱ τόποι, ὅπου διάφοροι παραδόσεις θέτουσι τὸν τάφον τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. 1. Εἰς τὸν δεξιὸν διάδρομον τοῦ Γεσίλ τζαμι εἰς

1. *Πολίτου*, *Νεοελλην. μυθολ.*, σ. 224.

2. *Kretschmer*, *Der heutige lesbische Dialekt*, Wien 1905, σ. 536-8.

3. Βλ. Παραδόσ., σ. 60. 702.

* Λογογρ. 1910, τ. Β', σ. 172-3.

τὸ Τζουβαλί, ὅπου ἦτο ἐκκλησία τῆς ἁγίας Θεοδοσίας· εἰς ταύτην μετεκομίσθησαν τὰ ἱερὰ λείψανα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστοδούλου. 2. Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Βεφᾶ, ὅπου ἄλλοτε ἔκαιε κανδήλα καὶ μία ἰτέα ἐσκίαζε («τὸν ὕπνον τοῦ ἀποθαμένου») (Παραδόσ., αὐτ.). Νῦν, ὡς λέγει, ἤλθαν μετανάσται καὶ ἐχάλασαν τὸν τάφον. 3. Παρὰ τὸ ἁγίασμα τοῦ Βαλουκλί. 4. Δεξιά τοῦ ἱεροῦ τῆς ἁγίας Σοφίας ὁ ἱμάμης δεικνύει ἐν μάρμαρον, βεβαιῶν ὅτι ἐκεῖ εἶναι θαμμένος ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ. Ὁ λαὸς (οἱ Ἕλληνες βεβαίως) μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς πηγαίνει παραπλεύρως τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀκούει ἤχον ψαλμωδίας, ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς ἐξερχόμενον, καὶ βλέπει «ὡσάν ἓνα νεκρὸν θαμμένον κατάβαθα καὶ ἓνα παπᾶ νὰ λειτουργῇ, κατάλευκα ντυμένον. Ἔχει τὴν ὄψιν ὁ νεκρὸς ζωντανή, σάν νὰ κοιμᾶται. Σὲ κάθε κνήμη του χρυσοκοπάει δικέφαλος ἀετὸς μισοσβησμένος καὶ ἀπὸ πλάγι εἶναι ἓνα σπαθί 'ς τὸ χρῶμα τῆς φωτιᾶς μὲ σπασμένο τὸ θηκάρι».

Μέχρι τοῦδε δὲν ἦτο γνωστὴ ἄλλη παράδοσις περὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου πλην τῆς θεωροῦσης αὐτὸν παρὰ τὸ Βεφᾶ Μειδάνι. Ὁ δὲ λυρικός καὶ ρητορικός τόνος τῆς διατριβῆς ταύτης γεννᾷ τὴν ὑπόνοιαν μὴ αἰ ἐν αὐτῇ μνημονευόμεναι παράδοσις εἶναι πλάσματα φιλοπάτριδος φαντασίας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Τὸ φίδι*

ΑΘΗΝΩΝ

(Συλλογὴ Ἐπ. Γ. Παππαμιχαήλ).

1) Βούρβουρα.

«Πές μου καὶ τί σοῦ χάρισαν αὐτοῦ στὸν Κάτου κόσμῳ;
—Τὰ μαῦρα φίδια μοῦ δωκαν νὰ τὰ στερφοβοσκῆσω.
Στὰ γόνατά μου τὰ βαστῶ, στὰ στήθη μου τὰ βόσκω
καὶ πίσω στὶς πλατίτσες μου ἔχουνε τὴ φωλιά τους».

2) (Παλαιοχώριον)—Τὸ φίδι εἶναι ὀχτρός. Εἶπε ὁ Θεός: «Ὁ γοῖος γλέπει φίδι καὶ δὲν τὸ χτυπάει, τὴν κατάρρα μου νὰ 'χη».

3) Τὸ φίδι τοῦ σπιτιοῦ εἶναι ὁ νοικοκύρης.

«Ἐγὼ (ἔλεγε χωρική ἐκ Πλατανακίου τοῦ δήμου Γλυππίας) δὲν τὸ ἤξερα ἢ κακομοῖρα. Γλέπω νὰ φορᾶ μπόπ! νὰ πέση σὰ φουσκωμένο ἀσκὶ ὀχ τὴν ὀστρέχα ἓνα θεριακωμένο φίδι. Ἐτρεῖξα καὶ τὸ σκότωσα. Ἡ γειτόνισσα μοῦ εἶπε—βάλτου τώρα σάβανο καὶ θάψε το.—Τὸ ἴθαψα, ἀλλὰ τοῦ κάκου! τὴν ἴδια χρονιὰ ἔχασα τὸ νοικοκύρη μου».

* Λαογρ. 1912, τ. Γ', σ. 477-485.

4) Τ' ἀντρέενο ἂν ἰδῆ φίδια καβαλλικεμένα δὲν κάνει νὰ τὰ ξεχωρίση, γιατί ξεχωρίζει κι αὐτό· ἔτσι τὰ χώρισε κ' ἡ μακαρίτισσα ἡ ἀδελφή μου καὶ τὴ χώρισε ὁ Χάρος τὴν ἴδια χρονιά.

5) "Ογοῖος σκοτώση φίδι τὴν ἀνοιξη, θὰ χάση τὴν ὑγεία του.

6) Τὴν πρώτη ἡμέρα πού ἀλλάζουν τὰ πρόβατα μαντρὶ δὲν κάνει ὁ τσοπάνης νὰ σκοτώση φίδι γιατί ξελεθρίζουν (ἐξολοθρεύονται) τὰ πρόβατα.

7) Στοῦ * τ' ἀμπέλι χρόνια τώρα πολλὰ εἶναι 'να μεγάλο φίδι. Αὐτὸ τοῦ δίνει τὰ λεφτά πού 'χει. Πολλοὶ παραφύλαξαν νὰ τὸ σκοτώσουν, ἀλλὰ δὲν μποροῦν.

8) Στὸν τάφο τοῦ * ἀπὸ τὰ πολλὰ κλάματα ποῖος ξέρει;—παρουσιάστηκε τὴν ὥρα πὸ κλαίει στὸ κεφάλι ἡ μάννα του ἓνα φίδι μεγάλο. Τρόμαξε κ' ἔβαλε τίς φωνές. "Ἐτρεξε ὁ Γέρο-Μήλιας καὶ τὸ σκότωσε. Τὴν ἴδια χρονιά πέθανε καὶ αὐτός.

9) Τὴν τρίτη μέρα πηγαίνει 'να φίδι στοὺς πεθαμένους καὶ τοὺς τρώει τὰ μάτια.

10) "Ἦτανε νὰ βολὰ βασιλοπούλα καὶ βασιλόπουλο, ἀγαπημένο ἀντρώγυνο. Συφωνήσανε, ἂν πεθάνῃ ὁ ἓνας, ὁ ἄλλος νὰ τὸν φυλάξῃ μέρα νύχτα σαράντα ἡμέρες. Πέθανε τὸ βασιλόπουλο. Τὸ λοιπὸν ἡ βασιλοπούλα πιστὴ στὸν ὄρκο τὸν ἐφύλαξε καὶ σκότωσε τὸ φίδι πού βούτηξε νὰ φάῃ τὰ μάτια τοῦ πεθαμένου. Τότε μονοκοπὴν ἀνάγει τριανθούλα κ' ἄλλα φίδια καὶ φημί-νησαν νὰ τὸ κλαῖνε λυπητερά λυπητερά. "Ἐκκ τότε εἶπε· «Τί κάθεστε καὶ κλαῖτε; Πηγαίνετε νὰ φέρετε τὸ δέντρο χορτάρι, νὰ τὸ βάλετ' ἀπάνου ν' ἀναστηθῇ». "Ἐτσι καὶ γίνηκε. Τ' ἄκουσε κ' ἡ βασιλοπούλα, ἔβαλε ἀπὸ τὸ ἴδιο χορτάρι στὸν ἀγαπημένο της καὶ τὸν ἀνάστησε.

Παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀνωτέρω συλλογῆς.

1) Μοιρολόγιον κοινότατον, τοῦ ὁποίου φέρονται πλεῖσται παραλλαγáι. Βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 1083, σημ. 1.

2) Πηγὴ τῆς δοξασίας ταύτης εἶναι οἱ κατὰ τὴν Γραφὴν (Γένεσ. γ' 15) λόγοι τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ὄφιν.

3) Καὶ ἡ παράδοσις αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἐν τῷ 7, ἀνάγεται εἰς τὰς παραδόσεις περὶ οἰκουροῦ ὄφραως, τοῦ ὁποίου ὁ φόνος πιστεύεται ὅτι ἐπιφέρει τὴν καταστροφὴν τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου. (Βλ. Παραδόσ., σ. 1073). Πιθανῶς εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγεται καὶ ἡ ἐν 6 ἀναγραφομένη δεισιδαίμων δοξασία.

Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ μανθάνομεν ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης ὅτι θεωρεῖται ἀναγκαῖον νὰ κηδεύσῃ τὸν ὄφιν ὁ φονεύσας. "Ὅτι ἐν τούτῳ ὑπολανθάνει ἀρχαία δοξασία συνάγομεν ἐκ τοῦ κωικοῦ μύθου, καθ' ὃν ὁ Κρίσαιμις, ἀνὴρ πλούσιος εἰς ποίμνια, φονεύσας ἔγγελυν, ἥτις ἐπιφαινομένη κατ' ἔτος ἤρπαζε τὸ κάλλιστον τῶν προβάτων, ἀπωλέσθη παγγενεῖ, διότι δὲν ἐφρόντισε

νά καταθάψη αὐτήν, καὶ τοι ἐπιφανεῖσα κατ' ὄναρ τὸν διέταξε νά τὸ πράξῃ¹.

4) Ἡ δοξασία αὕτη ἐνθυμίζει τὸν ἀρχαῖον περὶ Τειρεσίου μῦθον, ὁ ὁποῖος κτυπήσας διὰ τῆς βακτηρίας δύο συμπεπλεγμένους ὄφεις μετέβαλε τὸ γένος εἰς γυναικῆ καὶ ἀνέλαβεν ὕστερον τὴν ἀνδρικήν μορφήν κατὰ τὸν αὐτὸν πάλιν τρόπον². Συναφεστέρα δ' ὅμως πρὸς ταύτην εἶναι ἡ περὶ Τιβερίου Γράκχου παράδοσις, ἣτις ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς τοιαύτην τινὰ δοξασίαν. Κατὰ Πλούταρχον (Τιβ. Γράκχ. 1) «λέγεται δὲ ποτε συλλαβεῖν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης ζεῦγος δρακόντων, τοὺς δὲ μάντις σκεψαμένους τὸ τέρας ἄμφω μὲν οὐκ ἔαν ἀνελεῖν οὐδὲ ἀφεῖναι, περὶ δὲ θατέρου διαιρεῖν, ὡς ὁ μὲν ἄρρηγ τῷ Τιβερίῳ φέροι θάνατον ἀναιρεθείς, ἡ δὲ θήλεια τῇ Κορνηλίᾳ. Τὸν οὖν Τιβέριον καὶ φιλοῦντα τὴν γυναικῆ καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκειν, ὄντι πρεσβυτέρῳ, τελευτᾶν ἡγούμενον, ἔτι νέας οὔσης ἐκείνης, τὸν μὲν ἄρρενα κτεῖναι τῶν δρακόντων, ἀφεῖναι δὲ τὴν θήλειαν» εἶτα ὕστερον οὐ πολλῷ χρόνῳ τελευτῆσαι».

Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην ἡ τύχη τῶν συζύγων ἦτο συνδεδεμένη πρὸς τὴν τοῦ ζεύγους τῶν ὄφρων, τοῦ μὲν οἰκοδεσπότου πρὸς τὴν τοῦ ἄρρενος, τῆς δὲ οἰκοδεσποίνης πρὸς τὴν τῆς θηλείας. Καὶ ἐν αὐτῷ τῆς Γερμανίας ὁμοίως πιστεύεται ὅτι ἐκάστη οἰκία ἔχει ζεῦγος ὄφρων, ἄρρενα καὶ θήλειαν, οἵτινες δὲν ἐπιφαίνονται εἰ μὴ ἂν ἀποθάνῃ ὁ οἰκοδεσπότης ἢ ἡ οἰκοδέσποινα, τότε δὲ καὶ ὁ ἕτερος τῶν ὄφρων θνήσκει³.

5) Τὴν δοξασίαν ταύτην μανθάνομεν το πρῶτον ἐκ τῆς προκειμένης ἀνακοινώσεως, δυσχερῆς δὲ φαίνεται ἡ διάγνωσις τῆς ἐννοίας καὶ τῆς προελεύσεως αὐτῆς. Σχέσις τοῦ ὄφρος πρὸς τὴν ἰσχύαν ὑπόκειται καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις, τὰς συνδεούσας τὸν ὄφιν πρὸς θεότητα τῆς ὑγείας, ὡς τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὴν Ὑγίειαν. Ἄλλ' ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ φόνου τῶν ὄφρων δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ὁ δὲ περιορισμὸς αὐτῆς μόνον κατὰ τὴν ἀνοιξιν δεικνύει ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς παραστάσεις. Μᾶλλον δὲ πρὸς ταύτας φαίνονται συγγενεῖς αἱ

1. Ἡσίοχ. Σουίδ. λ. Κρίσαμις. Φωτ. Λεξ. 179, 10. Ζηρόβ. 364.—Ἐν τῷ μύθῳ ὑπεμφαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἐγγέλυ, ταυτιζομένην πρὸς τὸν ἀγαθὸν δαίμονα, τὸν οἰκουρὸν ὄφιν, ὤφειλεν ὁ Κρίσαμις τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐν ἀρ. 7 παράδοσιν πηγὴ τοῦ πλοῦτου τοῦ Κυνουρέως χωρικοῦ εἶναι ὁ ἐν τῇ ἀμπέλῳ αὐτοῦ διαιτώμενος μέγας ὄφις. Ἡ συνταύτισις τοῦ ὄφρος καὶ τῆς ἐγγέλυος ὑποτίθεται ἴσως καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ μύθῳ περὶ τοῦ Κάδμου καὶ τῶν Ἐγγελέων. Ὁ εἰς δράκοντα μεταμορφωθείς Κάδμος ἄρχει ἐν Ἰλλυρίᾳ τῶν Ἐγγελέων (πρβλ. Gruppe, Griech. Mytholog., σ. 358). Ἐξ ἀφορμῆς τούτων καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Λουκανοῦ (Phars. III 189) βεβαιώνει ὅτι *enchelys dicitur draco*.—Κηδεῖα φονευθέντος ζόφου ἀναφέρεται ὡς παλαιὸν ἀττικὸν νόμιμον ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Ἀπολλων. Ροδ. Α' 124: «ὁ ἀποκτείνας λύκον ἀγείρει αὐτῷ τὰ πρὸς ταφήν».

2. Ἡσίοδ. παρὰ Σχολ. Λυκόφρ. 683. Τζέτζ. αὐτ. Ἀπολλοδώρ. Γ' ζ' 7. Σχολ. Ἀμβρ. καὶ Ἀρλ. εἰς Ὀδ. Κ 494. Εὐστ. εἰς Ὀδ. σ. 1665, 41 κέ. Φλέγ. Τραλλ., Π. θαυμ. 4, σ. 73Κ. Ἄντ. Λιβερ. 17. Ovid., Metam. III 324 κέ. Hygin., Fab. 75.

3. Grimm, Deutsche Mythologie, 4 έκδ., σ. 572.

γερμανικαὶ δοξασίαι, ὅτι οἱ ὄφεις καταστρέφουσι πᾶν δηλητήριον καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ φονεύωνται, διότι ὁ φόνος αὐτῶν θὰ συνεπήγετο αὐξήσιν τῶν δηλητηρίων καὶ καταστροφὴν τῶν βοσκημάτων¹.

Ἐπίσης οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν κυνουριακὴν δοξασίαν ἡ πανελλήνιος περὶ προφυλάξεως ἀπὸ πάσης βλάβης τῶν ὄφρων, οἵτινες νομίζονται οἰκουροί, ἀπόρροια οὔσα τῆς εὐλαβείας πρὸς τὸν ἀγαθὸν δαίμονα τοῦ οἴκου (βλ. ἄνωτ. 3). Ἐξ ἄλλης δ' ὁμοίως ιδέας, ἤτοι τοῦ φόβου ἐκδικήσεως τοῦ γένους τῶν ὄφρων, προέρχεται καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ φόνου ὄφρων ὑπὸ τινῶν ἰθαγενῶν φύλων τῆς Ἀμερικῆς².

Κατὰ τινὰ ἐσθωνικὴν δοξασίαν³ τὴν ἀνοιξιν καὶ δὴ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Μάρκου κατ' Ἀπρίλιον συναθροίζονται πάντες οἱ ὄφεις περὶ τὸν βασιλέα των, τὴν δὲ ἡμέραν ἐκείνην οἱ γεωργοὶ δὲν ὀργώνουν ἐκ φόβου μὴ πάθουν τι αἰφνιδίως τὰ ζῶά των (καταπατοῦντα ἄρα γε ὄφιν τινὰ τῶν μεταβαινόντων εἰς τὸν τόπον τῆς συγκεντρώσεως;). Μὴ γινώσκοντες πλείονας λεπτομερείας περὶ τῆς δοξασίας ταύτης ἀδυνατοῦμεν νὰ κρίνωμεν, ἂν ἔχη συνάφειάν τινα πρὸς τὴν κυνουριακὴν. Δὲν εἶναι δ' ὅμως ἀπίθανον, ὅτι ἀμφότεραι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐξοχὴν τῶν ὄφρων κατὰ τὸ ἔαρ ἀπὸ τῆς χειμερινῆς νάρκης καὶ εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ δέρματος των, ἧτις κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐγένετο ἐπίσης τὸ ἔαρ⁴.

6) Ἄνάγεται πιθανῶς εἰς τὰς δοξασίας περὶ τοῦ οἰκουροῦ ὄφρος. Ὁ πειμὴν δὲν φονεύει ὄφιν, διότι ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι ὁ οἰκουρὸς τῆς νέας μάνδρας.

7) Καὶ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν αὐτῶν δοξασιῶν. Βλ. τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω εἰς ἀρ. 3.

8) Ὁ ὄφεις εἶναι ἐνσάρκωσις τοῦ ἀφηρωισθέντος νεκροῦ. Βλ. Παραδόσεις σ. 1083. 1085. 1086.

9) Βλ. αὐτ., σ. 1083. Ἐν τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ παρατηρεῖται συμφυρμὸς μετὰ τῆς ἐτέρας περὶ ἀφομοιώσεως τῆς τροφῆς, μεταδιδομένων τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἐσθιομένου μέλους ζῴου ἢ τοῦ ζῴου ὅλου εἰς τὸν ἐσθίοντα⁵. Τὴν

1. *Wuttke*, *Der deutsche Volksabergl.* 3 ἐκδ., § 153, σ. 115. Ἡ δοξασία ὅτι οἱ ὄφεις καταστρέφουσι πᾶν δηλητήριον προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ὅτι οἱ δράκοντες «τὰς θανατηφόρους ρίζας ἐσθίουσι καὶ τὰς πόας μέντοι τὰς τοιαύτας» (*Αἰλ.*, Ζ. ἱστ. σ' 4).

2. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Fraser*, *The golden Bough*, ἐκδ. 2, τ. II, σ. 395-6. Κατὰ τὸν φιλόσοφον Κλέαρχον (παρ' *Αἰλ.*, Ζ. ἱστ. IB' 34) μόνοι τῶν Πελοποννησίων οἱ Ἀργεῖοι δὲν ἀπέκτεινον ὄφιν.

3. *Kreutzwald*, *Der Ehsten abergläubische Gebräuchen*, Petersb. 1855, σ. 55 παρὰ *W. Schwartz*, *D. Ursprung d. Mythologie*, σ. 27.

4. Ἀριστοτέλ., Ζ. ἱστ. Η' ε' 3 «ἐκδύνουσι (τὸ γῆρας ὄφεις) καὶ τοῦ ἔαρος, ὅταν ἐξίωσι καὶ τοῦ μετοπώρου πάλιν».—*Αἰλιαν.*, Ζ. ἱστ., Θ', 16 «ὑπαρχομένου τοῦ ἤρος δρᾶ τοῦ» (τὴν ἀπόδυσιν τοῦ γῆρατος ὁ ὄφεις).

5. Βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 1132 κέ.

όξυτάτην ὄρασιν αὐτοῦ πιστεύουσι κατὰ ταῦτα ὅτι ἐνισχύει ὁ ὄφιν διὰ τῆς βρώσεως τῶν ὀργάνων τῆς ὀράσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πιστεύουσι δ' ὅτι τρώγει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ τὴν τρίτην ἡμέραν, διότι συμπληρωθεῖσων τῶν τριῶν ἡμερῶν ἢ τέως περιπολοῦσα ψυχὴ, κατὰ τὰς δημῶδεις δοξασίας, ἐγκαταλείπει τέλεον τὸ σῶμα¹.

10) Τοῦ παραμυθίου τούτου πλεῖσται φέρονται παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ παραλλαγαὶ ἐν ἐπεισοδίοις ἄλλων παραμυθίων, ὅχι δ' αὐτοτελεῖς ὡς ἐνταῦθα².

1. Καὶ πολλαὶ ἄλλαι δοξασίαι καὶ ἐπιθήδεια ἔθιμα συνδέονται πρὸς τὴν δοξασίαν αὐτήν. Καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπιστεύετο ὅτι ἡ ψυχὴ παραμένει ἐπὶ γῆς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. (Βλ. *Krumbacher*, Studien z. den Legenden des hl. Theodosios, σ. 349). 'Ἐξήτουν δ' οἱ θεολογοῦντες νὰ στηρίξωσι τὴν δοξασίαν αὐτήν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν εἰς τοὺς μαθητὰς (*Φίλιππ. Μονότ.* ἐν *Migne*, Patr. gr., τ. 127, σ. 877). —'Ἡ ψυχὴ τοῦ θανόντος διαμένει ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῷ δωματίῳ, ἐν ᾧ ἐγένεν ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ. (Κατιρλί τῆς Βιθυνίας. *Π. Γ. Μακρῆ*, Τὸ Κατιρλί, σ. 100). —'Ἡ ψυχὴ μένει ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῇ οἰκίᾳ. (Νίσυρος. *Ι. Παπαδοπούλου*, Γενικὴ περιγραφή Νισύρου, σ. 70). Τὴν τρίτην ἡμέραν ὁ ἱερεὺς δίδει τὸ τρισάκιον, καὶ οἱ πενθοῦντες ἀσιτοῦσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας (αὐτ.). —'Ἐν Κύθῳ ἐπὶ τρεῖς νύκτας μετὰ τὸν θάνατον διατηροῦσι τὸ ἀντίψυχο, ἀμυδρὸν φῶς παρὰ τὸ προσκεφάλαιον, ὅπου ἐξεψύχησεν ὁ νεκρός, διότι πιστεύουν ὅτι ἡ ψυχὴ ἐπανάρχεται καὶ ἀσχολεῖται περὶ τὰ σνήθητα τοῦ σώματος. (*Βάλληνα*, Κυθιακά, 1882, σ. 114). —'Ἐν Λέσβῳ, ἐκεῖ ὅπου ἐξεψύχησεν ὁ νεκρὸς, κείνου κανδήλιον ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, διότι ἐπιστρέφει ἡ ψυχὴ ἀναζητοῦσα τὸ σῶμα. (*Lesbos, Lesbos et Pindeau*, Folklore de Lesbos, σ. 332). —'Ἡ αὐτὴ συνήθεια καὶ ἐν Κερκίτῳ (καὶ ἀνακοίνωσιν τοῦ ἱερέως 'Αν. Λαδιᾶ) καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ Πελοποννήσῳ (καὶ ὅπως περὶ τῆς ἀνακοίνωσιν). —'Ἐν Σύρῳ δὲν σαρώουσι τὴν οἰκίαν πρὶν παρέλθουν τρεῖς ἡμέραι (*Περσικὰ*, 1872, τ. Β', σ. 1200). —'Ομοίως ἐν Σύμῃ μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας (*Ζωγράφ.* ἀγών, σ. 216). —Συναφῆς πρὸς τὰς δοξασίας αὐτάς εἶναι ἡ τέλεσις μνημοσύνου ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ τεθνεῶτος τὴν τρίτην ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν (τὰ τρίτα, τὰ τρήμερα), ἐκ παλαιᾶς συνήθειας, διότι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὰ τρίτα ἦσαν τὸ κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς ἐκφορᾶς ἢ τοῦ θανάτου ἡμέρας ἐκφερόμενον ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ἄριστον. (Βλ. *Rohde*, Psyche, 3 ἔκδ., I, σ. 232).

Αἱ συνήθειαι αὗται ἐπιχωριάζουσι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Παρὰ Βουλγάροις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκφορὰν μεταβαίνουν εἰς τὸν τάφον καθημερινῶς τὸ πρωὶ 3-5 γυναῖκες, ἀνάπτουσι κανδήλιον καὶ θέτουσι παρὰ τὸν τάφον οἶνον καὶ ὕδωρ (*Ad. Strauss*, Die Bulgaren, σ. 451), εἰς δὲ τὸ δωμάτιον, ὅπου ἐξεψύχησεν ὁ νεκρός, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας παραθέτουσι βούτυρον καὶ οἶνον διὰ τὴν τριγυρίζουσαν εἰς τὴν οἰκίαν ψυχὴν (αὐτ. 446). 'Ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἡ οἰκία τοῦ θανόντος θεωρεῖται ἀκάθαρτος· τὸ ὕδωρ χύνεται, πῦρ δὲν ἀνάπτεται, οἱ δ' ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας νύπτονται. (*Zeitschrift f. das osterr. Verein f. Volksk.*, τ. VI, σ. 62). 'Ἐν Γερμανίᾳ πιστεύουν ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπάνοδος τῶν νεκρῶν τὰς πρώτας τρεῖς ἡμέρας καὶ εἰς τοῦτο ἀποδίδεται τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν. (*Zeitsch. d. Vereins f. Volksk.*, 1901, σ. 19). —'Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Περσῶν διδάσκει ὅτι ἡ ψυχὴ μένει τρεῖς νύκτας πλησίον τοῦ σώματος, καὶ σήμερον ἔτι οἱ πρεσβεύοντες αὐτὴν προσφέρουσιν ἐπὶ τρεῖς νύκτας θυσίας, ἢ δ' οἰκογένεια τοῦ τεθνεῶτος ἀπέχει κρεῶν. (Βλ. *Revue de l'hist. des religions*, 1899, τ. 39, σ. 238 κέ.).

2. Μιτυλήνης. Μία φίδα ἀνασταίνει διὰ βοτάνου τὰ σκοτωμένα παιδιὰ τῆς, διὰ τοῦ ἀπολειφθέντος κομματιοῦ τῆς βοτάνης ἀνασταίνει νεκρὸν ὁ ἰδὼν αὐτήν. (*Kretschmer*, Lesb. Dialekt, σ. 476). —'Αγίας Ἄννης Εὐβοίας. Μία μάννα ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα υἱὸν

Ὁ ἀρχικὸς τύπος τούτου εἶναι ὁ μῦθος περὶ τοῦ Μινωΐδου Γλαύκου· τοῦτον θανόντα ἀνέστησεν ὁ μάντις Πολύιδος, ὃν ὁ Μίνως ἐνέκλεισε μετὰ τοῦ νεκροῦ, ἐπιθέσας ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸ χόρτον, δι' οὗ εἶδεν ὅτι ὄφις ἀνέστησεν ἄλλον ὄφιν νεκρόν¹. Παραλλαγή τοῦ μύθου τούτου εἶναι ὁ βοιωτικὸς περὶ τοῦ Ἀνθηδονίου Γλαύκου, ὅστις ἰδὼν ἰχθύς (ἢ λαγωὸν) ἀναζωογονηθέντας εὐθύς ὡς ἤγγισαν χόρτον τι ἔγινεν ἀθάνατος φαγὼν τὸ χόρτον τοῦτο². Ἐτέρα παραλλαγή πλησιεστέρα πρὸς τὴν κρητικὴν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μίνως εἶναι ἢ περὶ

της ἐπιθέσασα βότανον, τὸ ὁποῖον εἶδεν ὅτι ἐπέθεσεν ὄφις εἰς φονευθέντα ὑπ' αὐτῆς ὄφιν καὶ τὸν ἀνέστησεν. (Hahn, Gr. u. alb. Märchen, τ. II, σ. 204).—Βίτσης Ἡπειροῦ. Παπᾶς καὶ παπαδιὰ κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ φονευθέντος υἱοῦ των βλέπουσιν δύο ὄφεις μαχομένους, τῶν ὁποίων ὁ ἕτερος ἐφονεύθη· ὁ παπᾶς παραγγέλλει τὴν παπαδιὰν νὰ σκεπάσῃ μὲ φύλλα τὸν νεκρὸν ὄφιν. Ἰδὼν δ' ὅτι τὰ φύλλα τοῦ ἀπέδωκαν τὴν ζωὴν εἶπεν εἰς τὴν παπαδιὰν νὰ γεμίσῃ τὰ θυλάκιά της ἀπὸ αὐτὰ τὰ φύλλα, καὶ δι' αὐτῶν ἀνέστησεν τὸν υἱὸν των. (Hahn, τ. II, σ. 260).—Θήρας. Παπαδιὰ ἀνασταίνει ἀνδρειωμένον υἱὸν της μὲ χόρτα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε σκεπάσῃ ὄφιν φονευθέντα ὑπ' αὐτῆς καὶ ἀναστηθέντα μὲ τὴν δύναμιν τῶν χόρτων ἐκείνων. (Ἀνέκδοτον τῆς συλλογῆς μου).—Σύρας. Ἐκ τῶν παλαιόντων ὄφρων ὁ διχοτομηθεὶς ἐζωντάνευσεν, ἀφοῦ τὰ δύο κομμάτια αὐτοῦ ἐσύρθησαν εἰς πλησίον εὐρισκόμενον βότανον καὶ τὸ ἤγγισαν. Τοῦτο παρέλαβον οἱ ἰδόντες καὶ δι' αὐτοῦ ἀνέστησεν νεκρόν. (Hahn, τ. II, σ. 274).—Ἑλληνικὸν Ροζαρόβιτς. Σάρα ἐπαλασέει εἰς τὴν ζωὴν ἄλλου σαίραν ἐπιθέσασα ἐπὶ τῆς θανασίβου πληθῆς βοτάνης, διὰ τούτης δὲ μιμουμένου τὴν σαίραν ὁ ἰδὼν αὐτὴν ἄνθρωπος ἀποδίδει τὴν ζωὴν εἰς νεκρόν. (La Calabria, 1894, τ. VIII, σ. 27).

Ὁ Χριστόφορος Ἀγγελοῦ († 1638), ἄγνωστος, ἀν κατὰ παλαιότεραν τινὰ πηγὴν ἢ κατὰ δημόδη ἑλληνικὴν δοξασίαν (πρβλ. τὴν παραλλαγὴν τῆς Σύρας, ἀνωτέρω), ἐκθέτει τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ ὄφεις τεμνόμενοι θεραπεύουσιν αὐτοὶ ἑαυτούς. Ἀντιγράφω ὧδε τὴν περικοπὴν ἐκ τοῦ περιέργου καὶ σπανίου «ἐγχειριδίου περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σημερινῶν εὐρισκομένων Ἑλλήνων» (ed. Fehlavii, Lips. 1671, κεφ. 2, σ. 42. 44. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Κανταβριγίᾳ τὸ 1619): «Ἐχουσι γὰρ ἔθος οἱ ὄφεις τοιοῦτον, ὅταν τις ἐχθρὸς θέλῃ ἀποκτεῖναι τὸν ὄφιν, ὁ ὄφις φεύγει ὅσον δύναται, ὡς εἰ μὲν δυνηθῆ κρυβῆναι ὅλος, καλῶς ἔχει. Ἐὰν δὲ μὴ δυνηθῆ κρυβῆναι ὅλον τὸ σῶμα παραδίδωσι πρὸς τὸ κόπτεσθαι. Καὶ ὅταν ὁ ἐχθρὸς παρέλθῃ, τότε ἡ κεφαλὴ τοῦ ὄφρος ἐξέρχεται μόνη, κεχωρισμένη ἀπὸ τῶν μερῶν τοῦ σώματος, καὶ πορεύεται πρὸς τινὰ χόρτον, ὃν αὐτὴ οἶδε, καὶ λαμβάνει τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῆς τὸν χόρτον, καὶ οὕτως ἐξέρχεται πρὸς τὸ λοιπὸν κεκομμένον σῶμα καὶ ἀλείφει τὸ κεκομμένον μέρος τοῦ σώματος αὐτῆς σὺν τῷ χόρτῳ, καὶ ἔπειτα στρέφει τὸ κεκομμένον μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ συναρμόττει τῷ κεκομμένῳ μέρει, τῷ προτέρῳ ἀλειφθέντι τοῦ σώματος. Καὶ οὕτως ἰᾶται ἐκείνῳ τῷ κεκομμένῳ μέρει. Καὶ οὕτω ποιεῖ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη τὰ κεκομμένα, ἕως οὗ πάντα ἰαθῶσι, καὶ οὕτω τελείως ἀπέρχεται ὑγιής».

1. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Gädechens, Glaukos, σ. 134 κέ. καὶ ἐν Roscher's, Lex. d. Mythologie, τ. I, σ. 1687-8. Weicker, ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclop., τ. VII, σ. 1415. Πολίτου, Παραδ., σ. 1129 κέ.

2. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Gädechens, Glaukos, σ. 33 κέ. 42 κέ. καὶ ἐν Roscher, ἐνθ' ἄν., τ. I, σ. 1679. Bergk, ἐν N. Jahrbücher f. Philologie u. Pädag., τ. 81, σ. 384 κέ. Weicker, ἐνθ' ἄν., σ. 1409 κέ.—Ὁ περὶ τῆς πόας τῆς ἀθανασίας μῦθος μετηνέχθη ἀπὸ τοῦ Ἀνθηδονίου καὶ εἰς ἄλλον Γλαῦκον τὸν Ποτμιέα. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Wilisch, ἐν Roscher's, Lexikon, τ. I, σ. 1690.

τοῦ Τύλωνος, ὅστις φονευθεὶς ἀνεστήθη διὰ τῆς βοτάνης, δι' ἧς δράκων ἀνέστησε τὸν νεκρὸν σκύμνου του¹. Διασκευὴ τῆς παραλλαγῆς ταύτης εἶναι πιθανῶς ἢ παρὰ Νόνω (ΚΕ' 451 κέ.), καθ' ἣν ἡ νύμφη Μορία ἀνέστησε τὸν ἀδελφόν της Τύλον ἰδοῦσα πῶς δράκαινα ἀνέστησε φονευθέντα δράκοντα διὰ τοῦ φυτοῦ, τοῦ καλουμένου Διὸς ἄνθος. Εἶναι δ' ἡ παραλλαγή αὕτη λυδική ἴσως, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Τύλωνος, ὀνόματος ἀρχαίου βασιλέως τῶν Λυδῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀναγράψαντος τὸν μῦθον Ξάνθου, συγγραφέως Λυδικῶν².

Τὸ πλῆθος τῶν παραλλαγῶν δεικνύει τὴν εὐρυτάτην διάδοσιν τοῦ μύθου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐξηγεῖ τὴν διατήρησιν αὐτοῦ εἰς πολυάριθμα παραμύθια διαφόρων λαῶν. Ἀναγραφὰς τοιούτων παραμυθίων ἐδημοσίευσαν οἱ ἐπόμενοι συγγραφεῖς συμπληροῦντες ἀλλήλους: *Grimm*, *Kinder- u. Hausmärchen*, ἀρ. 16 (σημ. τ. III, σ. 27). *Bolte-Polivka*, *Anmerkungen zu Grimm*, τ. I, σ. 127. *Hahn*, *Gr. u. alban. Märchen*, τ. I, σ. 56. *Rohde*, *Der griech. Roman*, 1876, σ. 126. *W. Schwartz*, *Die poetischen Naturanschauungen*, τ. I, σ. 4. *Bedier*, *Les fables*, σ. 83. *René Basset*, *Nouveaux contes berbères*, Par. 1897, σ. 221-4, σημ. 193. Ὁ αὐτὸς ἐν *Revue des tradit. popul.* 1906, σ. 228. *L. Sâmbreanu*, *Basmale Române*, Bucur. 1895, σ. 45-6. *Frazer*, *Pausanias*, τ. V, σ. 10 (ὡς Πausan. Θ', κβ' 7). *Gaston Paris*, ἐν *Zeitschr. d. Vereins f. Volksk.* 1903, σ. 137 κέ. *Ahltri Aarne*, *Verzeichniss der Märchentypen*, ἀρ. 612.

Ἡ ἐν τῇ κυνουριακῇ παραλλαγῇ μνημονευμένη ἀμοιβαία ὑπόσχεσις τῶν συζύγων νὰ φυλάξῃ ὁ ἐπιζήσας αὐτῶν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐτέρου νυχθημερὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ συζύγου διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀποκαλυφθείσης βοτάνης φαίνεται ὡσπερ ἀπήχησις τοῦ κρητικοῦ μύθου. Διότι καὶ ὁ μάντις Πολύιδος συνεχλείσθη μετὰ τοῦ παιδὸς τοῦ Μίνωος ἐν τάφῳ (in monumento κατὰ τὸν Ὑγῖνον, ἐν οἰκίματι κατὰ τὸν Τζέτζην) καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ νεκροῦ ἔγινε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Πλείστας δ' ὁμοιωτικὰς ἐν ταῖς λεπτομερείαις παρουσιάζει ἡ παραλλαγή αὕτη πρὸς σύστημα παραμυθίων, τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐξήτασεν ὁ *Gaston Paris*, ἐνθ' ἂν. Ταῦτα εἶναι ἐν γερμανικὸν παρὰ *Grimm*, δύο ἰταλικὰ τῶν Ἀβρουγίων, ἐν καταλανικόν, δύο τῆς γαλλικῆς Βρεττάνης, ἐν τῆς Λοθριγγίας καὶ ἐν ρωσικόν. Ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν παραλλαγῶν ὁ *Paris* ἀποκαθιστᾷ τὸν παλαιότατον εὐρωπαϊκὸν τύπον τοῦ συστήματος τούτου τῶν παραμυθίων ὡς ἐξῆς:

Εἷς ἀνὴρ καὶ μία γυνή (αὕτη βασιλοπούλα) συμφωνοῦσι μεθ' ὄρκου ὅτι, ὅταν ἀποθάνῃ ὁ εἷς, ὁ ἕτερος θὰ συνταφῇ ζῶν μετ' αὐτοῦ³. Ἀποθνήσκει ἡ

1. Ξάνθου, ἀπ. 16 παρὰ *Plin.* N. h. 25, 14.

2. *Tämpel*, ἐν *Roscher's*, *Lexikon*, τ. II, σ. 3211. Βλ. καὶ *Thrämer*, αὐτ., τ. III, σ. 1484.

3. Ἡ συγκατόρυξις καὶ τοῦ ἐπιζῶντος τῶν συζύγων μετὰ τοῦ ἀποθανόντος ἀναφέ-

Ὁ μῦθος περὶ ἀναβιώσεως ἢ θεραπείας τῶν θανασίμων πληγῶν ὄφρων διὰ βοτάνης γνωστῆς εἰς αὐτοὺς ἀπετελέσθη ἐκ διαφόρων μυθικῶν στοιχείων. Τὸ κυριώτατον τούτων εἶναι ἡ κοινοτάτη δοξασία περὶ βοτάνης ἢ ὕδατος, κατανικῶντων τὸν θάνατον· ἔπειτα ἡ δοξασία ὅτι πολλὰ ζῶα, μάλιστα δὲ πάντων ὁ κύων καὶ ὁ ὄφις, γινώσκουσι τὰ φάρμακα τῶν ἰδίων νόσων¹. Τρίτον ὅτι τῶν ὄφρων τὰ ἀποτεμνόμενα μέλη καὶ αὐτοὶ οἱ ὄφθαλμοὶ ἐξορυττόμενοι φύονται πάλιν². Ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν στοιχείων τούτων πιθανῶς διεπλάσθη ὁ περὶ Γλαύκου μῦθος.

Ὁμοίος τις μῦθος, ὃν εὐρίσκομεν εἰς τῆς Marie de France τὸ *Lai d' Eliduk*³, δεικνύει πῶς ἐξ ἀκριβῶν ἢ ἐσφαλμένων παρατηρήσεων φυσικῶν πραγμάτων σχηματίζονται μῦθοι σὺν τῷ χρόνῳ διὰ μεταβολῶν καὶ προσθήκης φανταστικῶν στοιχείων. Κατὰ τὸν μῦθον ἐκεῖνον γαλῆ διὰ τινος βοτάνου ἀνέστησεν ἄλλην νεκρὰν γαλῆν. Τὴν φυσικὴν δῆθεν παρατήρησιν, ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ μῦθος, μανθάνομεν ἐκ συγγραφέως τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, καθ' ὃν ἡ γαλῆ, καταπονηθεῖσα ἐκ μακρᾶς πάλης πρὸς ὄφιν, ἀνακτᾷ τὰς δυνάμεις ἐντριβομένη διὰ χαιρεφύλλου ἢ ἄλλης τινὸς βοτάνης⁴. Αὕτη δ' ὁμοίως δὲν στηρίζεται εἰς πραγματικὴν παρατήρησιν, ἀλλὰ εἶναι μεταβεβλημένη καὶ παραμεμορφωμένη ἐπανάληψις παρατηρήσεως ἀρχαίου φασιοδότη, πιθανῶς τοῦ Ἀριστοτέλους: «Ἡ γαλῆ ὅποτε πρὸς ὄφιν συμπλασθῆ, πηγάται ἐσθίει· τούτου γὰρ ἡ ὁσμὴ ὄφρασι δεινῶς ἐναντία»⁵.

Τὸ νερὸ ποῦ κοιμᾶται*.

Τῆς μνημονευομένης ἀνωτέρω παροιμίας⁶ φέρονται αἱ ἐξῆς παραλλαγαί, ἐν Ἠπειρῷ μὲν «τὰ νερὰ κοιμοῦνται, οἱ ἐχθροὶ δὲν κοιμοῦνται»⁷, ἐν Γορτυνίᾳ

περιπλανήσεως αὐτῆς εἰς τὴν γῆν ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ συνήθειαι παρατηροῦνται συναφεῖς πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην. (Βλ. v. *Negelein*, ἐν *Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde* 1901, σ. 19) Ἐν Ἐρζεγοβίνῃ πιστεύουσιν ὅτι ἡ ψυχὴ πλανᾶται ἐπὶ 40 ἡμέρας περὶ τὸν τάφον ἢ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἰδίως δὲ περὶ τὰ ἐνδύματα τοῦ νεκροῦ· διὸ ἀνάπτουν καὶ τὰς 40 ἡμέρας κηρίον ἢ κανδηλί καὶ φέρουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κηρία ἢ πινάκια κολλύβων καὶ δὲν λέγουν κακὸν λόγον περὶ τοῦ νεκροῦ. (*Zeitschrift f. osterreich. Verein f. Volksk.*, τ. V, σ. 210).

1. Πρβλ. *Αἰλιαν.*, Ζ. ἰστ., ζ' 4.

2. «Ἐάν τις ἐκκεντήσῃ τὰ ὄμματα τῶν ὄφρων φασὶ φύεσθαι πάλιν. Καὶ αἱ κέρκοι δὲ ἀποτεμνόμεναι τῶν τε σαύρων καὶ τῶν ὄφρων φύονται» (*Ἀριστ.*, Ζ. ἰστ. Β' β' 12).

3. Ἐκδ. K. Warnke, ἐν *Bibliotheca Normannica* 3 (Halle 1885).

4. *Gervasii Tilberiensis*, *Otia imperialia*, III 38, σ. 974 Leibnitz.

5. Ἀριστοφ. *Βυζαντ.*, Ζ. ἰστ. Β' 385. 387, σ. 111. 112, ἐκδ. Σπ. Π. Λάμπρου.

* Λαογρ. 1912, τ. Γ', σ. 502-4.

6. «Τὸ νερὸ κοιμᾶται, ἀλλὰ ὁ κακὸς ἄνθρωπος δὲν κοιμᾶται». (Καστρίου Κυνουρίας).

7. Πολίτου, Παροιμιαί (τοῦ ἀνεκδότου μέρους), λ. ἐχτρὸς 14 = Κατζιούλη, Ἐπίμετρον (χειρόγρ.), ἀρ. 516. Ἀραβαντινοῦ, Παροιμιχστήριον, ἀρ. 1891. Βενιζέλου, Παροιμιαί δημ., σ. 291, 91.

δὲ «τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὄχτρος δὲν κοιμᾶται»¹. Ἀπαράλλακτον ἔχουσι τὴν παροιμίαν καὶ οἱ Ἄλβανοι² καὶ οἱ Τοῦρκοι³, ἐνῶ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ ἐχθροῦ ἄνευ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὸ νερόν⁴, ἴσως διότι καὶ ἂν εἶχόν ποτε τὴν δοξασίαν περὶ τοῦ ὕπνου τοῦ νεροῦ τὴν ἐλησιμόνησαν ἐντελῶς⁵.

Ἐν Κρήτῃ, ὅπου ἐπικρατεῖ ἐπίσης ἡ αὐτὴ δοξασία, πιστεύουν ὅτι τὸ νερὸν κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα· ὁ δ' ἐπιθυμῶν νὰ πῆ πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ ταρασσῶν αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλῶς· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του⁶. Συναφῆς εἶναι ἡ ἠπειρωτικὴ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ διασκελίζῃ κανεὶς νερὸν τὴν νύκτα⁷.

Ὡς ἀντίδρασις δὲ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους πρέπει ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ τὸ παράγγελμα, ὅπως ἐπικαλῶνται τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγέλου τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ὑδάτων οἱ τὴν νύκτα διαβαίνοντες ποταμὸν ἢ πίνοντες ὕδωρ⁸.

Παρ' ἄλλοις λαοῖς δὲν ὑπάρχει, καθόσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γινώσκω, τοιαύτη δοξασία, εἰ μὴ παρὰ τοῖς Ἄλβανοῖς καὶ τοῖς Τοῦρκοις, ἂν δεχθῶμεν ὅτι τὴν περὶ τοῦ κοιμωμένου νεροῦ παροιμίαν, τὴν προϋποθέτουσαν τὴν περὶ τούτου πίστιν, δὲν παρέλαβον οὐτα ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Μόνον δ' ἡ σουηδικὴ δεισιδαιμονία, ὅτι ὁ διερχόμενος τὴν οὐκ ἐκτὸς ἀπὸ νερὸν πρέπει νὰ πτύσῃ τοῖς

1. Π.Π. λ. ἐχτρος 17—*Παπαδοπούλου*, Περὶ συναγωγῆς, σ. 298. 1016 καὶ παρὰ Ν. Λάσκαρη (ἐκ Λάστας).

2. *Doson*, Manuel de la langue Chikipe, σ. 124, 32: «Λιούμι φλιέ, χάσμι φλιέ» τῶν Μουσουλμάνων Ἄλβανῶν τῆς Φράσσαρης.—Ὁ *Pouqueville* (*Histoire de la régénération de la Grèce*, Paris 1824, τ. I, σ. 49) ἀναφέρει παραλλαγὴν (ἂν εἶναι ἀκριβῆς ἢ μετάφρασις), τὴν ὁποίαν ἤκουσεν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Ἄλῃ πασᾶ: «L' eau dort, mais l'envie ne dort jamais».

3. «Σοῦ ουγιούρ, διουσιμὲν ουγιουμάζ» (*Osman. Sprichwörter*, Wien 1865, ἀρ. 279. *Μαλούφ*, *Νασρεδὶν Χόντζα ἀστεῖα*, Σμύρνη 1861, σ. 29, 17. *Decourdemanche*, *Mille et un proverbes turcs*, ἀρ. 456).

4. Γαλλικὴ παροιμ. «Ennemi ne dort» (*Hilaire le Gai*, *Petite encycl. des proverbes français*, Par. 1852, σ. 245. *Leroux de Linçy*, *Le livre des proverbes français*, Par. 1859, τ. II, σ. 239. 296).—Καταλανικὴ παρὰ *Cortils y Vieta*, *Etologia de Blanes*, Barcelona 1886, σ. 183, 89.—Γερμανικὴ καὶ Ὁλλανδικὴ παρὰ *Wander*, *Deutsches Sprichwörter-Lexicon*, τ. I, σ. 967, 26.

5. Ἐν τῇ γαλλικῇ συνήθει εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ρ. dormir ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀκινήτεϊν, ἀτρεμεῖν, ὅθεν λέγεται l' eau qui dort (τὸ στάσιμον ὕδωρ), là, où l' eau dort (ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ταρασσεται), ὡς ἐπίσης λέγεται l' argent qui dort (τὰ νεκρὰ χρήματα), une toupie, une rose des vents dorment κττ.

6. Ἐστία, τ. IZ', σ. 336. *Πολίτου*, *Παραδόσεις*, ἀρ. 662.

7. *Ζωγράφ.* ἀγών Α', σ. 192.

8. Ἰατροσόφιον, κῶδ. 2316 τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων παρὰ *Legrand*, *Bibliothèque gr. vulgaire*, τ. II, σ. XX. XXI.

πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς ἐνδεχομένου κακοῦ¹, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπαγορευθεῖσα ὑπὸ παραπλησίως τινὸς δοξασίας περὶ ἐνοικήσεως πονηρῶν πνευμάτων εἰς τὰ ὕδατα κατὰ τὴν νύκτα. Συγγενεῖς δὲ πῶς εἶναι καὶ αἱ γερμανικαί, ὅτι τὸ ἀντλούμενον ὕδωρ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου τὴν μεγάλην Παρασκευὴν καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα χάνει τὰς θαυμασίας ιδιότητάς αὐτοῦ, ἂν τυχὸν ὁμιλήσῃ ὁ ἀντλῶν².—Οὐδόλως δ' ἀπίθανον νὰ μὴ εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φερόμενα περὶ τῆς πηγῆς τοῦ Διὸς ἐν Δωδώνῃ, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἀπεκαλεῖτο ἀναπανόμενον καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἔλεγον ὅτι ἐστείρευε κατὰ τὴν μεσημβρίαν, καὶ εἶτα ὅτι τὸ ὕδωρ αὐτῆς κατὰ μικρὸν αὐξάνον ἐπληθύνετο τὸ μεσονύκτιον, καὶ ὕστερον πάλιν βαθμηδὸν ἤλαττοῦτο³.

Ἡ περὶ τοῦ ὕπνου τοῦ νεροῦ δοξασία καὶ περὶ τιμωρίας τῶν ταραττόντων τὴν ἀνάπαυσιν αὐτοῦ φαίνεται ἐνέχουσα τὸν χαρακτῆρα παλαιότητας πρωτογενοῦς θρησκευτικῆς παραστάσεως. Διότι παρουσιάζεται πάσχιον καὶ ἐνεργοῦν αὐτὸ τὸ στοιχεῖον τῆς φύσεως καὶ ὄχι κεχωρισμένη αὐτοῦ ἀνθρωπόμορφος ἢ θηριόμορφος προσωποποιία. Φέρεται δ' ὁμοίως παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ ἡ αὐτὴ δοξασία καὶ ὑπὸ τύπους χωρισμοῦ τῆς μεσοασιατικῆς ψυχῆς τοῦ στοιχείου ἀπὸ τῆς ὕλης αὐτοῦ⁴. Οὕτως ἐν Μυκῶσι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Villoison, πρὸ τῆς ἀντλήσεως τοῦ ὕδατος ἐχαίρειται τὸ πρὸ τῆς τελευτῆς⁵. Ἐν Ἀστρακίᾳ δὲν πίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ νερὸν τῆς πηγῆς ἀπὸ τοῦ ὄψεος βγαίνει ἓνα στοιχεῖον, ἂν δὲν κάμῃ πρῶτα τὸ σταυρὸν του, ματ' ἀλλιῶς παθαίνει ἀπὸ τὸ στοιχεῖον⁶. Πολλὰ δὲ παραδόσεις φέρονται παρ' ἡμῖν περὶ στοιχείων τῶν πηγαδιῶν ἢ πηγῶν, βλαπτόντων τοὺς ὀπωσθητοὺς ἐνοχλοῦντας αὐτά⁷.

Ἡ ἀνθρωπομορφικὴ προσωποποιία τῶν πηγαίων ὑδάτων ἐπλασε τὰς Ναιάδας, τὰς Ὑδριάδας καὶ τὰς Πηγαίας νύμφας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μυθολογίας. Τὴν θέσιν τούτων ἐπέχουσι παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ οἱ Νεράιδες⁸, οἱ Λάμιες⁹, ἡ Πηγαδίσ'τρα¹⁰. Κατὰ τὴν μνημονευομένην ἀνωτέρω κυνουριακὴν παράδοσιν, τὴν ὥραν τοῦ μεσονυκτίου, ὅτε τὸ νερὸν τῆς κρήνης παύει

1. Grimm, Deutsche Mythologie, 4 ἔκδ., τ. III, σ. 479, 40.

2. Wuttke, Deutscher Volksaberglaube, 3 ἔκδ., σ. 72. 74. § 83. 87.

3. Plin., N.H. II 106.

4. Παρομοίως παραστάσεις ἀνήκουσαι εἰς διάφορα στάδια θρησκευτικῆς καταστάσεως διακρίνονται καὶ εἰς τὰς νεοελληνικὰς δοξασίας περὶ δένδρων. Βλ. Πολίτου, Παραδόσεις, ἀρ. 323-366.

5. Ἐν Malte Brun, Annales des voyages, τ. II, σ. 180 (Πολίτου, Νεοελλ. Μυθολογ., σ. 132. Παραδόσεις, σ. 1070).

6. Πολίτου, Παραδόσεις, ἀρ. 470 καὶ σ. 1071.

7. Βλ. αὐτ., ἀρ. 466 κέ. καὶ σ. 1071-2.

8. Νεράιδες, προσωποποιία ποταμῶν, ρυάκων, φρεάτων. Βλ. αὐτ., ἀρ. 664 κέ.

9. Λάμιες, νύμφαι τῶν πηγαίων ὑδάτων. Βλ. αὐτ., ἀρ. 806-811.

10. Πηγαδίσ'τρα, νύμφη τῶν πηγῶν ἐν Οἰνῇ τοῦ Πόντου· αὐτ., ἀρ. 669.

νά ρέη, ἐξέρχεται ἢ προσωποποιούσα αὐτὸ Λάμια, περιπατεῖ καὶ κάθηται εἴτα ἄνω τῆς κρήνης (κτενίζουσα μὲ χρυσὸν κτένι τὴν μακρὰν ξανθὴν κόμην της, κατ' ἄλλας παραδόσεις)· ὅταν δ' ἐπανέλθῃ εἰς τὸ νερὸν, ἐξακολουθεῖ ὁ διακοπεῖς ροῦς αὐτοῦ. Κατὰ γορτυνιακὰς πάλιν παραδόσεις, τὸ νερὸν κοιμᾶται, ὅταν εὐρίσκεται ἐντὸς αὐτοῦ ἡ Νεραίδα. Καὶ διὰ τὴν φύγην ἢ Νεραίδα καὶ τρέξῃ πάλιν τὸ νερὸν, πρέπει νὰ τὸ ταραξῶσι ρίπτοντες λίθον εἰς αὐτό¹.

Ἄγνωστος ἄλλοθεν εἶναι ἢ κατὰ τὴν αὐτὴν κυνουριακὴν παράδοσιν προσωποποιία τῆς κρήνης ὡς κεφαλῆς ταύρου, ἐνθυμίζουσα τοὺς ταυρομόρφους ποταμοὺς τῆς ἀρχαίας μυθολογίας². Μόνον ἐν θηραϊκῷ τινι παραμυθίῳ τὸ στοιχειὸ ποταμοῦ ἔχει ὄνομα Βωδοκεφάλας³.

Αἰτιολογικαὶ παραδόσεις*.

1. Τὰ φιλαδέλφια.

Ἄγνοοῦμεν τί πτηνὸν εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν Χίων φιλάδερος καλούμενον καὶ ἂν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἀλλαχῶς μηλαδέλφι (ἦτοι ἑτεροθαλῆς ἀδελφός), ὅπερ ὁ *Heldreich* (*La Faune de Grèce*, Ath. 1878, σ. 31) ταυτίζει πρὸς τὸν *Aquila Bonelli Temn.* Σκαρπείου δὲ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ κόκκινο ὄμοιο ἀλλαχῶς λέγεται ὁ τῶν ἰσχυρῶν *Fulvur (fulvus)* ὁ γὰρ ὁ μείζων τοῦ Ἀριστοτέλους (*Heldreich*, αὐτ., σ. 30. *O. Keller*, *Die antike Tierwelt*, Lpz. 1913, τ. II, σ. 32). Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ *Tσιροπινᾶ* (τὸ ὁποῖον καὶ ὡς οἰκογενειακὸν ὄνομα ἀπαντᾷ εἰς τὰς Ἰσπανίας) εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς ἐξέως αὐτοῦ τοῦ πίνειν τσίρον, δηλ. ὄρον τοῦ γάλακτος (ἰταλ. *siero*, βλαχ. *zer*). Ὁ φίλος συνάδελφος κ. Ν. Ἀποστολίδης, καθηγητῆς τῆς ζωολογίας, μοὶ γράφει περὶ τοῦ πτηνοῦ τούτου τὰ ἐξῆς: «Ὁ τσιροπινᾶς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ὁ μικρότερος τῶν γυπῶν τῆς Νοτίου Εὐρώπης, ὁ καλούμενος *Neophron percnopterus* L. καὶ κοινῶς ἀσπροπάρης καὶ τυροκόμος ἐν Θεσσαλίᾳ. Οὗτος νεοττεύει εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ πλησίον τῶν μερῶν, ὅπου ὑπάρχουσι ποιμνιοστάσια ἢ βόσκουσιν ἀγέλαι αἰγῶν καὶ προβάτων, διὰ νὰ δύναται εὐκολώτερα νὰ προμηθεύεται τὴν τροφήν του ἀπὸ τῶν ριπτομένων λειψάνων τῶν σφαζομένων ζώων καὶ τῶν προϊόντων τῆς τυροκομίας. Ἄνα-

1. Αὐτ., ἀρ. 663. Ἐκεῖνον, ὅστις τολμήσῃ νὰ πάρῃ νερὸν ἀπὸ τὴν βρύσην τὸ καταμεσήμερον ἢ τὰ μεσάνυχτα, ἢ Λάμια τὸν βαρεῖ καὶ ἢ πεθαίνει ἢ τραβάει μακριὰ ἀρρώστια. Ἀχαϊκὴ παράδοσις (αὐτ., ἀρ. 896).

2. Συναγωγὴν τῶν μαρτυριῶν βλ. παρὰ *Lehnerl*, ἐν *Roscher*, *Lexikon d. Mythologie*, τ. I, σ. 1489 κέ. καὶ *Waser*, ἐν *Pauly-Wissowa*, *Real-Encyclopädie*, τ. VI, σ. 2780-2.

3. *Lawson*, *Modern Greek Folklore*, σ. 278.

* Λογογρ. 1916, τ. Ε', σ. 639-642.

φέρουσιν ὅτι πολλάκις ἀρπάζει καὶ ὀλόκληρον σακκίδιον (τσαντίλα) πλήρες ἀποστάζοντος χλωροῦ τυροῦ. Παρ' ἡμῖν ἔρχεται κατὰ τὰ μέσα Μαρτίου, δι' ἃ καὶ οἱ ποιμένες τὴν ἄφιξιν τοῦ θεωροῦσι, καὶ δικαίως, ὡς σημειοῦσαν τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνοιξέως». Ὁ δὲ Heldreich, σ. 32, ἀναφέρει ὅτι καὶ ἄλλο ὄνομα τοῦ γυπὸς τούτου ἐπιχωριάζει ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι τοῦ κόκκου τ' ἄλογο, διότι πιστεύουν ὅτι ὁ κόκκυξ ἔρχεται τὴν ἀνοιξιν φερόμενος ἐπὶ τῶν νώτων αὐτοῦ.

Ἡ παράδοσις εἶναι ἀτελής, διότι προδήλως εἶναι παράδοσις αἰτιολογικὴ καὶ πρὸς ἐξήγησιν ἰδιωμάτων τοῦ ἐν λόγῳ ὀρνέου ἐπλάσθη ἢ μεταμόρφωσις ποιμένων, ἐξακολουθούντων καὶ ὑπὸ τὴν νέαν μορφήν αὐτῶν τὰ πρότερα ἔργα καὶ τὰς συνηθείας των. Τοιαῦται παραδόσεις περὶ μεταμορφώσεων ποιμένων εἰς πτηνὰ φέρονται πολυάριθμοι παρὰ διαφόροις λαοῖς. (Βλ. *Dähnhardt*, *Natursagen*, 1910, τ. III, σ. 392 κέ.). Ὁμοίως παραδόσεις ἔχει καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός. (Βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, ἀρ. 339. 340. 357. 360. 361). Μία τούτων (ἀρ. 339) ἀναφέρεται εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ ἀετοῦ νὰ τρώγῃ πρῶτα τὰ σπλάγχνα τῶν ἀγρευομένων ὑπ' αὐτοῦ ζώων, τὴν ὁποίαν καὶ ἡ προκειμένη παράδοσις ὑπαινίσσεται.

2. Γιατί τὰ σκύλια μυρίζονται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο.

Ἀιτιολογικὴν παράδοσιν τῶν Πατρῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἐδημοσίευσεν ἐν Παραδ., ἀρ. 1010, ἐκ Δελτ. ἱστορ. ἐθνομ. εταιρ. 1884, Α', σ. 531. Ἐν αὐτῇ φέρεται ἄλλο αἶτιον· οἱ σκύλοι διὰ τὴν μὴ ἀποθνήσκουν ἄνευ ἰατρικῆς περιθάλψεως ἔστειλαν διὰ κοινοῦ ἐράνου ἕνα σκύλον εἰς τὴν Φραγκιάν νὰ σπουδάσῃ ἰατρικὴν. Ἄλλ' ἐκεῖνος τοὺς ἠπάτησεν, ἐπῆρε τὰ χρήματα καὶ δὲν ἐπανῆλθε, διὰ τὸν ἀνεύρουσαν δὲ οἱ σκύλοι ὀσφραίνονται ἀλλήλους φρονῶντες ὅτι ὁ ἀπατήσας αὐτοὺς θὰ μυρίζῃ ἀπὸ γιατρικά.

Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἰδιώματος ἐκείνου τῶν σκύλων ὑπάρχουσι παρὰ διαφόροις λαοῖς ποικίλαι παράδοσις, ὧν ἡ παλαιότατη εἶναι ἢ παρὰ τῷ Ρωμαίῳ μυθογράφῳ Φαίδρῳ (IV 18). Ὡς ἔνεστι πλήρη συλλογὴν αὐτῶν παρέχει ὁ *O. Dähnhardt* (*Natursagen*, 1912, τ. IV, σ. 105, 129 κέ. 135 κέ.). Ἄλλ' αἱ δύο ἑλληνικαὶ δὲν παρουσιάζουσιν ὁμοιότητά τινα πρὸς ταύτας. Μόνον τὸ ἐν τῇ ἀργείᾳ παράδοσις θέμα τῆς ἀπωλείας ἐγγράφου κατὰ τὴν διάβασιν ποταμοῦ ἔχουσι πολλὰ κοινὸν πρὸς ἀλλήλας. (Βλ. ἰδίως *Dähnhardt*, σ. 129). Παρεμφερῆς δὲ πως πρὸς μὲν τὴν πατραϊκὴν εἶναι γερμανικὴ τις παράδοσις¹, πρὸς δὲ τὴν ἀργεῖαν μία λαταυικὴ².

1. Παρὰ *Dähnhardt*, IV, 136, 2: Στέλλεται σκύλος ὅπως ζητήσῃ συμβουλήν δι' ἄλλον πάσχοντα σκύλον. Ὁ ἰατρὸς τῷ δίδει φάρμακα, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐξαφανίζεται καὶ οἱ σκύλοι τὸν ζητοῦν ὀσφραίνόμενοι ἀλλήλους, μήπως εἰς τινα διακρίνουν ὀσμὴν φαρμάκων.

2. Αὐτ., IV 134: Εἰς ἕνα πόλεμον βασιλεὺς κινδυνεύων νὰ καταστραφῇ ἔγραψε πρὸς ἄλλον φίλον βασιλέα ὅλα τὰ μυστικά του, καθὼς καὶ τὸν τόπον, ὅπου εἶχε κρυμμένους

3. Γιατί μαλώνουν ο σκύλος με την γάτα.

Ἄλλην τοιαύτην παράδοσιν ἐκ Πατρῶν βλ. ἐν Παραδ. ἀρ. 1001, εἰλημμένην ἐκ Δελτ. ἱστ. ἔταιρ. 1884, Α', σ. 532 (ἀνατυπωθεῖσαν ἐν Ἐθν. ἀγωγῇ, Ἀθ. 1899, σ. 355). Ἐν τῇ προκειμένη ἀργείᾳ φέρεται διάφορον τὸ αἷτιον τῆς ἐχθρότητος τῶν σκύλων πρὸς τοὺς γάτους καὶ ἐλλείπει ἢ ἐν τῇ πατραϊκῇ προσθήκῃ περὶ τοῦ αἰτίου τῆς διώξεως τῶν ποντικῶν ὑπὸ τῶν γάτων, ἀποδιδόμενου εἰς καταστροφὴν ὑπ' ἐκείνων ἐγγράφων τῶν σκύλων, κατεχομένων ὑπὸ τῶν γάτων πρὸς φύλαξιν. Πολυπληθεῖς τοιαῦται παραδόσεις ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, αἱ πλεῖσται δ' ὅμοιον αἷτιον τῆς ἐχθρότητος τῶν σκύλων πρὸς τοὺς γάτους καὶ τούτων πρὸς τοὺς ποντικούς ἀναφέρουσι τὴν καταστροφὴν ἐγγράφων, ὡς περιεχόμενον δὲ τῶν ἐγγράφων αὐτῶν πολλαὶ μνημονεύουσι συμβάσεις ἢ διατάξεις περὶ τροφῆς. Ἐκτενῶς περὶ τῶν παραδόσεων τούτων διαλαμβάνουσιν ὁ *J. Bolte*, ἐν *Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.*, 1911, σ. 164-8 καὶ ὁ *O. Dähnhardt*, *Natursagen IV*, 103 κέ. 119 κέ. 297 κέ. Εἰς τὸν πίνακα τοῦ *Antti Aarne* (*Verzeichniss d. Märchentypen*, ἐν *FFC.* 3) ὁ τύπος τῶν τοιούτων μύθων τίσσεται ὑπ' ἀριθ. 200.

Παρατηρήσεις περὶ τῶν Λακωνικῶν παραδόσεων
τῆς Μεγάλης Μαντινείας*

Ἡ πρώτη παράδοσις εἶναι παραλλαγή τῶν ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ ὑπ' ἀριθ. 622, 624-626. Πρβλ. αὐτ., σ. 1342. Ἡ δευτέρα παραλλαγή τῶν ὑπ' ἀρ. 619, 620 καὶ σ. 1336-7. Ἡ τρίτη φέρεται ἀλλαχοῦ ὡς εὐτράπελος διήγησις, ἐξ ἧς ἡ παροιμία «Βάρ' τῆς νιᾶς μετὴν καλάμα καὶ τῆς γριᾶς μετὴν ματσοῦκα» (Π.Π. Δ', σ. 127, λ. γριὰ 10). Ὅτι γραῖα πενθερὰ ἐβασάνιζε τὴν νύμφην τῆς ἀναγκάζουσα αὐτὴν νὰ ἐργάζεται μέχρι βαθείας νυκτός. Ἡ νέα παρεπονέθη εἰς τοὺς ἀδελφούς τῆς, οἱ ὅποιοι, διὰ νὰ τὴν σώσουν ἀπὸ τὰ βάσανα τῆς πενθερᾶς τῆς, ἤλθον τὴν νύκτα εἰς τὸ σπίτι τῆς προσποιούμενοι ὅτι ἦσαν Παραωρῖτες, ἦτοι ἐξωτικὰ ποῦ βγαίνουν παράωρα. Καὶ ἤρχισαν νὰ δέρουν ἀμφοτέρας ἀλλὰ τὴν μὲν ἀδελφὴν τῶν ἔδερον μετὴν μίαν καλάμαν, ποῦ ἔκαμνε πολὺν κρότον καὶ δὲν ἐπόνει καθόλου, τὴν δὲ γραῖαν μετὴν χονδρὴν ματσοῦκαν, ποῦ τὴν ἐσακάτεψαν στὸ ξύλο. Ἀπὸ τότε δὲν ἐτόλμησεν αὐτὴ νὰ ἐπιβάλη εἰς τὴν νύμφην τῆς νυκτερινὴν ἐργασίαν.

Ἡ 4η παράδοσις καταδεικνύει τὴν συνάφειαν τῶν περὶ Νεραίδων παραδό-

τοὺς θησαυρούς του, καὶ ἔστειλε τὴν ἐπιστολὴν κρύψας αὐτὴν ὑποκάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰν τοῦ σκύλου. Ἄλλ' ὁ σκύλος οὗτος οὔτε εἰς τὸν βασιλέα μετέβη οὔτε ἐφάνη ποῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἔκτοτε οἱ σκύλοι ἐξετάζουν μετὸ ρύγχος τῶν μὴ εὗρουν τὴν ἐπιστολὴν ὑπὸ τὴν οὐρὰν τινος ἐξ αὐτῶν.

* Λαογρ. Γ', σ. 252.

σεων πρὸς τὰς δοξασίας περὶ δριμῶν. Ἡ ἐπήρεια, τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ἢ κατὰ Μάρτιον πιστεύεται ὅτι ἔχει τὸ ὕδωρ εἰς ξύλα, ἐνδύματα καὶ σώματα, δὲν ἐξηγεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ σαφῶς ἐκ τίνος ἀφορμῆς προέρχεται. Ἀλλὰ φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐπίστευεν ὁ λαὸς εἰς τὴν ὑπαρξιν δαιμονικῶν ὄντων, ἀσκούντων τὴν κακοποιὸν ἐνέργειαν αὐτῶν εἰς ὠρισμένον τινὰ χρόνον, νυμφῶν τινῶν τῶν ὑδάτων, ἰδιαιτέρον ὄνομα ἔχουσῶν. Καὶ ἡ μὲν πίστις αὕτη ἀπὸ πολλοῦ ἐξέλιπε, διετηρήθησαν δ' ὅμως ἱκανὰ τεκμήρια, βεβαιοῦντα τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς. Τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ ἐν τῇ προκειμένῃ παραδόσει, καθ' ἣν ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ κολυμβήματος κατ' Αὐγούστον ἀποδίδεται εἰς τὰς Νεράιδας. Ἄλλο τεκμήριον εἶναι τὸ ὄνομα Ἀλουστίνες, τὸ ὁποῖον ἐν Σύμῃ εἶναι ὄνομα Νεράιδων (Π. Παραδ., ἀρ. 657. 658), ὡς παρετήρησε καὶ ὁ *B. Schmidt* (ἐν *N. Jahrbücher f. d. klass. Altertum*, 1911, τ. 27, σ. 656). Ἐν Μανθურέα τῆς Ἀρκαδίας πιστεύουσιν, ὅτι τὴν βλάβην τῶν ὑφασμάτων κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ἐπιφέρουν αἱ Νεράιδες. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἰω. Π. Σταθοπούλου, τ. φ.).—Καὶ ἡ ἀνωτέρω (Λαογρ. 5', σ. 113) δημοσιευθεῖσα παράδοσις ἐκ Μαγέρης τῶν Γρεβενῶν ἀποδεικνύει σαφῶς ὅτι καὶ αἱ τοῦ Μαρτίου δρίμες ἀποδίδονται εἰς τὴν ἐνέργειαν δαιμονίων.

Ἡ 5 παράδοσις εἶναι παραλλαγή τῆς ἀρκολογίας, ἣν ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ τῶν Παραδόσεων, ἀρ. 341. Ὡς παρετήρησα (σ. 907), ἡ παράδοσις αὕτη ἐπικλήθη παραδότως ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δημοτικοῦ ἔθους περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ. Καὶ φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄσμα, μὲ λελυμένα τὰ μέτρα ἐξ ἀμνημοσύνης, ὡς δεικνύουσιν καὶ κείμενα στίχων διατηρηθέντα, οἷον: Πολάτσ' εἶναι τσ' ἄς τσιλαῖδῃ, πολάτσ' εἶναι τσ' ἄς λέγῃ,—Θέ μου, κάμε με πουλί, κάμε με νεκροπούλι, νὰ περπατάου τὰ μνήματα, νὰ κλαίου τοὺς πεθαμένους κτλ.—Τὸ ἐπεισόδιον τῆς σκορπίσεως τοῦ σίτου καὶ τῆς συλλογῆς αὐτοῦ κατὰ κόκκους παρενεβλήθη κατὰ συμφυρμὸν πρὸς ἄλλας παραδόσεις. (Βλ. *Πολίτου*, Παραδ., σ. 938).

Τὰ καλάμια κ' ἢ βροχή*.

(Παράδοσις Νικομηδείας).

Εἰς ἓν φύλλον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδιδομένης καθημερινῆς ἐφημερίδος «Χρόνος» (ἔτ. Α', ἀριθ. 151, 28 Ἰουνίου 1914), ἀποσταλὲν ἡμῖν τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ ἐκδότου τῆς Μουσικῆς κ. Γ. Παχτίκου, δημοσιεύει τις ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἀρίσταρχος παράδοσιν, ἣν, ὡς λέγει, ἤκουσεν εἰς τὰ περίχωρα τῆς Νικομηδείας, ὅπου ὑπάρχουν πολλαὶ λίμναι καὶ λιμνάζοντα ὕδατα. Δυστυχῶς ὁ γράφων, ὅστις φαίνεται μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχων εἶδησιν

* Λαογρ. 1914, τ. Δ', σ. 740.

τῆς λαογραφικῆς μεθόδου καὶ παντελῶς ἀγνοῶν τὰς λαογραφικὰς ἐρεῦνας, ἐξέτεινεν εἰς μῆκος τὰ περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης καὶ παρέφθειρεν αὐτὴν διὰ στομφωδῶν πλατυσμῶν, ὥστε δυσκόλως δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν ἀληθῆ δημῶδη πυρῆνα τοῦ ρητορικοῦ κατασκευάσματος αὐτοῦ.

Τὰ γνήσια δημῶδη στοιχεῖα τῆς παραδόσεως θὰ ᾔσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ταῦτα: Τὸ καλοκαῖρι, ἓνα μεσημέρι, ποῦ ὁ ἥλιος ἔκαיע παραπολύ, ὅλα τὰ φυτὰ ἐγειραν κάτω τὰ κεφάλια καὶ παρακαλοῦσαν τὸ Θεὸ νὰ τοὺς στείλῃ λίγη δροσιά. Τότε ἀπὸ τῆ λίμνη μέσα ἀκούστη μιὰ φωνὴ ποῦ ἔλεγε μὲ λαχτάρα: «Θεέ μου, λίγη βροχὴ δὲ θὰ ρίξῃς, ἐκάηκαμε!». Ἦσαν τὰ καλά-μια ποῦ ἐπαραπονοῦντο καὶ ἐφώναζαν περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα φυτὰ, ἀν καὶ ᾔσαν ὡς τὸ λαιμὸ βουτηγμένα στὰ νερὰ τῆς λίμνης.

Ὁ ἐκδότης παρατηρεῖ ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη ἐμφαίνει ὅτι ὁ λαὸς ἔχει γνῶσιν τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἀπὸ τῶν ἄλλων, διότι εἶναι κατὰ-φορτα ἠλεκτρισμοῦ, μεγάλην ἔχοντος ροπὴν ἐπὶ τῆς βλαστήσεως.

Ὁ Καϊάφας ἐν Κρήτῃ*.

«Ἡ ἐν Κρήτῃ τοποθεσία Καϊάφα, κειμένη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐκτὸς τῆς πόλεως Ἡρακλείου, πλησίον τῶν εἰρημίων τῆς ἀρχαίας Κνωσσοῦ, μνημονεύεται ἐν φ. 303β τῷ ὑπ' ἀριθ. 10 κώδικας τῆς Πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Σουηδία Οὐψάλας. Ἐγράφη τὸ παρὸν ψαλτήριον διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ θεοσεβεστάτου ἱερέως κρητοῦ Νικολάου τοῦ Κρητικοῦ ἐν τῷ χωρίῳ τῷ ἐπικεκλημένῳ ὁ Καϊάφας ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ κς' τῷ ζωοζ' ἔτει ἰνδ. ζ' (=1369). Μεταξὺ τῶν λέξεων Καϊάφας καὶ ἐν μηνὶ τρεῖς περίπου στίχοι διεξεσμένοι ἐν ἀρχῇ τοῦ φ. 304α. Ἴδε *Craux Martin*, *Notices sommaires des manuscrits grecs de Suède*, ἐν τοῖς *Archives des missions scientifiques*, Σειρᾶς τρίτης, τ. ΙΕ' (1889), σ. 398 κέ. Τὸ ἐπώνυμον Κρητικὸς τοῦ γράψαντος ἱερέως ἀποδεικνύει ὅτι μᾶλλον περὶ τοῦ εἰρημένου χωρίου τῆς Κρήτης πρόκειται ἢ περὶ τῆς ὁμωνύμου ἐν Ἡλείᾳ τοποθεσίας, ἣν ἔλαβε καὶ ἡ λίμνη ἡ λεγομένη Καϊάφα. Τοῦ πελοποννησιακοῦ Καϊάφα τὸ ὄνομα ἀνέρχεται τοῦλάχιστον εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα, καθ' ὃν ἐγράφη ὁ κουτλουμουσιακὸς κώδιξ 220, ἐν ᾧ μνημονεύεται». (Σπ. Λάμπρος, ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι, τ. Ι' (1913), σ. 491).

Τὸ παρὰ τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης χωρίον Καϊάφας ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐξ ἀρχαίου μνημείου, ὅπερ τάφον τοῦ Καϊάφα ὀνομάζει δημῶδης κρητικῆς παράδοσις (τῶν ἐμῶν Παραδόσεων ἀρ. 189), ἧς τὰ στοιχεῖα εὐρίσκονται ἐν τῷ ἀποκρύφῳ βιβλίῳ τῶν πεπραγμένων τῷ Πιλάτῳ. Περὶ τούτων διαλαμβάνομεν ἐν Παραδ., σ. 792-3. Τὸ παλαιότερον ἐγγραφον, ἐν ᾧ ἀναφέρεται τὸ χωρίον Καϊάφα εἶναι τοῦ 1248.

* Λαογρ. 1914, τ. Δ', σ. 740-1.

Τὸ γραμμένο ἄλας*.

Εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν ὑπάρχει βράχος, «ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ περίεξ τοποθεσία τὸ Γραμμένον ἄλας. Εἶναι δὲ τὸ Γραμμένον ἄλας λατινικὴ ἐπιγραφή, κατὰ δὲ τὴν περισφωζομένην ἔτι λαϊκὴν ἐκεῖ παράδοσιν δι' αὐτῆς [οὕτω!] ἀναφέρεται τὸ καταναλωθὲν ἄλας κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς διαφράγος [γράφε διασφάγος] τῶν Τεμπῶν ἢ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ αὐτῶν. Κανεῖς δὲ τῶν περιηγητῶν τῶν μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ καὶ λεπτομερειῶν περιγραψάντων τὰ παραδείσια Τέμπη δὲν ἔλαβε τὸν κόπον, ἐκ φιλανθρωπίας τοῦλάχιστον, νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ὀνομάζοντας ἢ ἐρμηνεύοντας οὕτω τὴν ἐπιγραφὴν ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ βράχου πέντε [γράφε ἔξ] λατινικαὶ λέξεις: L. Cassius Longinus proconsul Tempe mativi [οὕτω!] δὲν ἔχουν καμμίαν ἀπολύτως σχέσιν πρὸς τὸ ἄλας κτλ.»

Τ' ἀνωτέρω ἀπεσπάσθησαν ἐκ φλυάρου καὶ ψυχρᾶς χαριτολογίας περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Τεμπῶν καὶ τῆς ἀναφερομένης εἰς αὐτὴν δημώδους παραδόσεως, ἣν ὁ πρῶτος ἐφέτης κ. Τ. Δ. Ἀμπελᾶς κατέτεινεν εἰς τέσσαρας ὄλας σελίδας τοῦ Ἡμερολογίου «Πινακοθήκης» καὶ «Ἑλληνικῆς ἐπιθεωρήσεως» (ἔτ. Α', σ. 192-195). Ἡ περὶ τῆς ὁμοίας παραδόσεως ἔχει περιληφθῆ εἰς τὰς ἑμὰς Παραδόσεις, ἀρ. 145, ἢ δὲ ἐπιγραφή δημοσιεύθη ἐν CIL, I 618, ὅπου καθὼς καὶ ἐν τῷ III 388 ὑπάρχει βιβλιογραφικὴ σημειώσις τῶν μνημονευόντων αὐτὴν περιηγητῶν ἢ ἀρχαιολόγων, εἰς οὓς προσέθεσά τινες μὴ ἀναγραφομένους ἐν τῇ σημειώσει ἐκείνῃ ἐν Παραδόσει σ. 159. Τούτους πάντας τοὺς γράψαντας περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος (πλὴν τοῦ κ. Ν. Γεωργιάδου) ἀγνοεῖ ὁ κ. Ἀμπελᾶς, ὅστις φοβούμεθα, ὅτι κατακρίνων τοὺς περιηγητάς, διότι δὲν ἔλαβον τὸν κόπον νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἐπιγραφὴν, θὰ περιήρχετο εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν, ἂν προσεκαλεῖτο νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὸς τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς, ὡς τὸ ἀνέγνωσε, μάλιστα δὲ τὴν τελευταίαν ἀνύπαρκτον λέξιν mativi.

Μανδραγόρας**.

Ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Ἄρχεῖα τῆς ἰατρικῆς καὶ βιολογίας (1917, σ. 1-6) ὁ καθηγητὴς τῆς βοτανικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Σπ. Μηλιαράκης πραγματεύεται περὶ τῶν εἰς τὸν μανδραγόραν ἀναφερομένων δεισιδαιμονιῶν. Μετὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐπικρατουσῶν προλήψεων καὶ τὴν μνείαν ὅτι ὅπως συνέβη καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀρχαίων δεισιδαιμονιῶν παρέμειναν σποραδικῶς εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Νότιον Ρωσίαν, ἱκανοὶ πιστοὶ εἰς τὰς μαγικὰς δυνάμεις τοῦ μανδρα-

* Λαογρ. 1914, τ. Δ', σ. 743.

** Λαογρ. 1917, τ. Γ', σ. 259-260.

γόρου, ἂν καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν ἑκτασιν τῶν παρελθόντων αἰώνων, ἐπάγεται τινα περὶ τῶν παρ' ἡμῖν δοξασιῶν ἀρυόμενος ταῦτα ἐκ τῶν ἐμῶν Παραδόσεων, σ. 914 κέ. Παρατηρεῖ δὲ ταῦτα: «Τίνες δεισιδαιμονίαι περὶ τοῦ φυτοῦ τούτου ἐπικρατοῦσι παρ' ἡμῖν δὲν γνωρίζω, διότι ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Πολίτου ἀναγραφομένων, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, ὑπάρχει πληροφορία τις».

Πλὴν τῶν ἐν σ. 914 κέ. τῶν Παραδόσεων μου περὶ μανδραγόρου σημειωμένων διαλαμβάνω τινὰ καὶ ἐν σ. 1328, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἀνέκδοτον ἔτι μέρος τῆς συλλογῆς τῶν Παροιμιῶν ἐν λ. μανδραγοῦρα. Φέρεται ἐν Μάνη παροιμία τις, δηλοῦσα ὅτι ὁ μανδραγόρας κέκτηται θαυμασίας θεραπευτικὰς ιδιότητας: *Μανδραγοῦδα κι ἀνανίδα κι ἄλλο ἓνα χορταράκι, ἂν τὸ ξέραν οἱ μαννάδες, δὲν ἐχάναν τὰ παιδιὰ τους*¹. Ἐν δὲ Ἀρτάκη τῆς Κυζίκου ἡ παροιμιώδης φράσις: *Εἶσαι σὲ μανδραγοῦρα*² σημαίνει «τά ῥχεις χαμένα», προῆλθε δὲ πιθανῶς ἐκ τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν μανδραγόραν ναρκωτικῆς ιδιότητος.

Ἐκ τοῦ ἀνθρωπομόρφου σχήματος τῆς ρίζης τοῦ μανδραγόρου προῆλθεν ἡ εὐφημητικὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ *καλάνθρωπος*³, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ποντικὴν ὀνομασίαν τῶν *Καλλικανθάρων* ἢ *ἐμᾶς καλοὶ* (Παραδόσεις, σ. 1258) καὶ τὴν κοινοτέραν τῶν *Νεράιδων Καλοκυράδες*.

Εἰς τοὺς εἰδικῶς περὶ τῶν παρ' ἡμῖν μανδραγόρου δοξασιῶν πραγματευθέντας, οὗς ἀναγράφω ἐν σ. 915 τῶν Παραδόσεων, ἡς προστεθῆ κατ' ἑμὴν ἐκδόσιν τούτων δημοσιευθεῖσα μονογραφία τοῦ *C. B. Bandolph* (*The Mandragora of the ancients in Folklore and Medicine, in Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences, Boston 1905, τ. XL, σ. 485-537*). Περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ρωσίᾳ ἐπικρατουσῶν δεισιδαιμονιῶν περὶ τοῦ μανδραγόρου, ὧν μνημονεύει ὁ κ. Μηλιαράκης, βλ. *J. Jaworskii, Die Mandragora im süd-russischen Volksglauben, ἐν Zeitschrift f. österr. Verein f. Volks., τ. II, σ. 353 κέ., τ. III, σ. 63-4*.

Ὁ κ. Μηλιαράκης παρατηρεῖ ὅτι ὁ Διοσκορίδης περιγράφων τὸν μανδραγόραν οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ ἀνθρωποειδοῦς τῆς ρίζης. Τοῦτο εἶναι ἀκριβές· οὐδὲν ἤττον ὁ συγγραφεὺς ἐκεῖνος ἀναγράφων τὰ διάφορα ὀνόματα τοῦ μανδραγόρου προσθέτει ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἐκάλει αὐτὸν ἀνθρωπόμορφον (*Διοσκορίδ., Π. ὕλ. ἱατρ. Δ' 76, σ. 570 Kühn*).

1. Πανδώρα, τ. ΙΘ', σ. 277.—Ἐφημ. Φιλομαθ. 1869, σ. 1742. "Ἄλλαι παραλλαγὰί τῆς παροιμίας ταύτης δὲν καταλέγουσι καὶ τὸν μανδραγόραν εἰς τὰ βότανα ταῦτα. (βλ. Πολίτου, Παροιμ., τ. Β', σ. 328, λ. ἀντοναῖδα 1 (Κυθήρων). Ἄπ' ὄλα δι' ὄλους 1904, ἀρ. 48, σ. 781 (Ζακύνθου).

2. Κατ' ἀνακοίνωσιν Μ. Φιλήντα.

3. *Καλάθρεπτος* ἐν Μυκόνῳ (*K. Dieterich, Sprache u. Volksüberlieferung d. Südl. Sporaden, σ. 230*). *Καλαθροπάριν* ἐν Κύπρῳ (Λαογρ. Ε', 642).

Τὸ λειῶμα*.

(Βοιωτικὴ παράδοσις).

Ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γ. Παππαδάκις ἐν τῇ καλλίστῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Περὶ τὸ Χαρόπειον τῆς Κορωνείας» (ἐν Ἀρχαιολογικῷ δελτίῳ 1917, τ. Β', σ. 258) ἀναγράφει τὴν ἐξῆς βοιωτικὴν παράδοσιν:

«Αὐτὰ δὴ τὰ παχιά χωράφια τὰ εἶχε μιὰ φορά ἕνας τυφλός, καὶ τὰ ἔδινε σὲ κολλήγους νὰ τὰ δουλεύουν. Ἐνας ὅμως ἀπὸ δαύτους κάποτε, ἄνθρωπος ἄδικος, εἰς τὸ μοίρασμα τοῦ σιταριοῦ ἀπάνω στ' ἄλῳνι, ἐκαλογέμιζε τὸ κοιλὸ πάντα καὶ τ' ἄδειαζε στὸ δικό του σωρό, στοῦ συντρόφου του τὸ μέρος ὅμως ἔχυνε μόν' ὅσο χωροῦσε ἀνάποδα τὸ κοιλὸ, στὸ γῦρο, ἀποκάτ' ἀπὸ τὸν πάτο· καὶ τὸν ρωτοῦσε κάθε φορά. «Βλέπεις, σύντροφε;—Βλέπ' ὁ Θεός», ἀπαντοῦσε ὁ τυφλὸς ἀνύποπτα, ὡς τὸ τέλος· τότες ὅμως, νά! ὁ Θεός, ποῦ τῶντες ἔβλεπε, τοῦ κάνει ξάφνου χῶμα τὸ σωρό του. Ἔτσι γένηκε τὸ λειῶμα».

Ὁμοίαν νεοελληνικὴν παράδοσιν ἀναφέρει ὁ κ. Ν. Γ. Παππαδάκις τὴν μεγαρικὴν ἐν ταῖς ἐμαῖς Παραδ. ἀρ. 297, ὅπου ὅμως ἄλλη φέρεται αἰτία τῆς μεταβολῆς τῶν σωρῶν σίτου εἰς χῶμα τοῦ ὄφθου.

Ὁ μῦθος ἀνευ τῆς κατακλειῖδος τῆς τελικῆς μεταμορφώσεως καὶ τῆς ἀναφορᾶς εἰς ὠρισμένους τόπους, ἥτις μεταβάλλει αὐτὸν εἰς παραβολὴν, εἶναι κοινὸς πολλοῦ τῆς Ἑλλάδος. Μία ἑπτανησιακὴ διατύπωσις αὐτοῦ (παρα Γ. Καβαδία, Ὁ πρακτικὸς λόγος, Κεκοῦρα 1876, σ. 23, ἀρ. 993) ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἀναποδογυρισμένο ἔχοντας τὸ κῶμα, ἐμέτραγε ἕνας μιὰ φορά, γιὰ νὰ παραδώσῃ τοῦ στραβοῦ τοῦ σέμπρου τοῦ τὸ μερδικό του τὰ κουκκιά. Καὶ γιὰ νὰ τοῦ ἀποδείξῃ πὼς τοῦ τὰ ἐμέτραε ὑπέρχεῖλα, καὶ πὼς δὲ θέλει νὰ ὠφελθῇ ἀπὸ τὴ στραβομάρα του, τοῦ ἔπαιρνε τὸ χέρι, τοῦ ἄνοιγε τὴν ἀπαλάμη, τοῦ τὴν ἀπίθωνε ἀπὸ στὰ σωριασμένα τὰ κουκκιά καὶ τοῦ ἔλεγε: «Βλέπεις, σέμπρε;» Ὁ στραβὸς ἦ γιὰτὶ τοῦ ἔμεινε κάποια ὑποψία ἢ ἄθελα ἔτσι... ἀπιλογιόνταν καὶ ἔλεγε· «βλέπει ὁ Θεός».

Ὁ μῦθος οὗτος συνεπτύχθη εἰς παροιμίαν, ἧς φέρονται διάφοροι παραλλαγαί¹. Τοιαύτη τις παραλλαγή φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἡ μεσαιωνικὴ παροιμία: «πολέμα ὡς πολεμᾶς, ἀμὴ ὁ Θεὸς θεωρεῖ» (Ἀθων. συλλογὴ Γ' 31 ἐν Π.Π., τ. Α', σ. 17), ἐνέχουσα τὴν ἐννοίαν, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει καὶ ἡ ἀρχαία γνώμη «ἔστι δίκης ὀφθαλμός, ὅς τὰ πάνθ' ὄρα» καὶ ἄλλαι τινὲς (Π.Π., λ. Θεός, ἀρ. 215).

Τὴν αὐτὴν παράδοσιν εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἰταλὸς συγ-

* Λαογρ. 1917, τ. ζ', σ. 261-2.

1. «Βλέπεις, στραβέ;—Βλέπει ὁ Θεός». (Π. Π., λ. Θεός, ἀρ. 60. Ἄλλαι παραλλαγαὶ αὐτ., ἀρ. 61. 66).

γραφεὺς τῶν μέσων τοῦ Ις' αἰῶνος¹ ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν χωρικῶν τὸ σικελικὸν βουνὸν Μόδιον (il Moggio) ἐκλήθη οὕτως ἐκ τοιαύτης αἰτίας. Ἦσαν δύο ἀδελφοί, ὧν ὁ ἕτερος τυφλός, οἵτινες συνεκόμισαν μεγάλην ποσότητα σίτου ἐκ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν των. Κατὰ τὴν διανομὴν δὲ ὁ βλέπων ἀδελφὸς εἰς τὸ μερίδιόν του ἐκένου πλήρες τὸ μόδιον, διὰ δὲ τὸ μερίδιον τοῦ ἀδελφοῦ του ἐγέμιζε μόνον τὸ μόδιον ἀναποδογυρισμένον. Ὁ τυφλὸς ψηλαφῶν τὸν σῖτον, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀπάτην, ἔλεγεν: «Ἄν δὲν βλέπω ἐγώ, βλέπει γιὰ μὲ ὁ Θεός». Ἀφοῦ ἐμοιράσθη τὸ σιτάρι καὶ ἔγινε μέγας σωρὸς τὸ μερίδιον τοῦ δολίου ἀδελφοῦ, ἐπῆλθεν ἐκ θαύματος πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καὶ κατέκαυσε καὶ αὐτὸν καὶ τὸν σωρὸν του, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἓνα ὑψηλὸν βουνὸν κοκκινωπὸν.—Παραπλήσιαι δὲ παραδόσεις φέρονται καὶ σήμερον παρὰ τῷ Ἰταλικῷ λαῷ, ὡς σημειώνει ὁ G. Pitré.

Ἄλλην ἀναφέρει τὴν θεῖαν τιμωρίαν ὁμοίου δόλου σουηδική τις παράδοσις. Διένεμον τὰ χρήματά των τρεῖς καλογραῖαι, ὧν ἡ μία τυφλή, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναστρέφουσαι τὸ μέτρον ἔδιδον τὸ μερίδιόν της, θέτουσαι εἰς τὸ ἀβαθὲς μέρος, ἀφοῦ πρῶτον τὴν ἐκάλουν νὰ ψηλαφήσῃ αὐτό. Ἡ τυφλή ὑποπτευθεῖσα τὸν δόλον εἶπεν: «Ἄν μὲ γελάτε, νὰ βοηθήσῃ ἡ πόλις μαζί σας». Μόλις λοιπὸν ἐτελείωσεν ἡ διανομή, τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐβυθίσθη².

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Οἱ Καλλικάντζαροι*.

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐκ τῆς ἐν Ἰκαρία ἐκδιδομένης ἐφημερίδος *Νέα Ἰκαρία* (ἔτος Β', ἀριθ. 81, τῆς 26 Δεκεμβρίου 1915) ἀρυόμεθα τὰς ἐπομένας εἰδήσεις περὶ τῶν φερομένων ἐν τῇ νήσῳ παραδόσεων περὶ Καλλικαντζάρων καὶ Στριγγλῶν.

Ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος αὐτῶν εἶναι *Καλλιτσαντέροι*, ὅστις εἶναι ἄγνωστος ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. (Πρβλ. τὰς ἡμετέρας Παραδόσεις, σ. 1242 κέ.). Παρίστανται δ' ὡς ἔχοντες σῶμα ἀνθρώπου, ἀλλὰ πόδας καὶ κεφαλὴν τράγου³. Βλάβας μεγάλας εἰς τοὺς ἀνθρώπους δὲν προξενοῦσιν⁴. Ἔρχονται

1. *Giul. Filot degli Omodei*, Descrizione della Sicilia, βιβλ. I, σ. 51-52 (ἔκδ. G. di Marzo, Palermo 1876), ἐν Archivio per le tradiz. popolari, 1898, τ. XVII, σ. 227-8.

2. *E. Meier*, Deutsche Sagen aus Schwaben, Stuttgart 1852, τ. I, σ. 33. *Revue des trad. popul.*, 1891, τ. VI, σ. 517.—Ὁ *Simrok* (*Deutsche Mythologie*, ἔκδ. 4, § 105, σ. 341), ἀγνωῶ πόθεν παραλαμβάνων, λέγει ὅτι ἐν τοῖς γερμανικοῖς μύθοις διὰ τοῦ αὐτοῦ δόλου ἐξαπατᾷ τὴν ἀγαθὴν Μοῖραν ἢ κακὴ ἐν τῇ διανομῇ τῶν ἀγαθῶν τὸ μέτρον, ἐν ᾧ τὰ χρυσᾶ νομίσματα, παρουσιάζει ἀντιστρόφως, ὥστε μόνον τὸ ὀλίγον μέρος μεταξὺ πυθμένος καὶ κάτω χειλέων πληροῦται.

* Λαογρ. 1917, τ. 5', σ. 262-4.

3. Καὶ κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Σιφνίων ὁ Καλλικάντζαρος «ἀντὶ ποδάρια ἔχει καλίκια σὰν τῆς κατσίκας». (Παραδ., σ. 1295). Περὶ ἄλλων παραστάσεων τραγοπόδων δαιμόνων βλ. αὐτ., σ. 1215.

4. Πρβλ. αὐτ., σ. 1290.

εις τὴν νῆσον ἀκριβῶς τὸ μεσονύκτιον τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων διαπεραιούμενοι ἐπὶ φλοιῶν καρυδίων (καρυδότσοφλα)¹, παραμένουσι δὲ μέχρι τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐλεύσεώς των, ὅσοι ἔχουσιν ὀξεῖαν τὴν ἀκοήν, ἂν προσέξουν, ἀκούουν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς νήσου, κυρίως εἰς τὶς ἀμμουδιές, τὶς φωνές καὶ τὸ ἀραβαῖσι τοῦ γίνεται, ὅταν ἀνασύρουν τὰ καΐκια των. Κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς διαμονῆς των ἐν τῇ νήσῳ προξενοῦν ἀρκετὰς ζημίας· καὶ πρῶτον μαγαρίζουν τὰ μέρσινα (μύρτα) καὶ ὄλους τοὺς ἐκτεθειμένους καρπούς. Διὰ τοῦτο οἱ Ἰκαριοὶ διὰ νὰ φάγουν αὐτοὺς ἀναγκάζονται νὰ τοὺς πλύνουν ἐπιμελῶς, ὅπως τοὺς ἀποκαθάρουν ἀπὸ τὰ μαγαρίσματα τῶν Καλλιτσαντέρων. Ἐπειτα εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὰς καπνοδόχας καὶ ἀρπάζουν ὅ τι εὔρουν, ἐνδύματα, τροφάς². Πλὴν δὲ τῶν ἀρπαζομένων τροφίμων, μαγαρίζουν καὶ τὰ ὑπόλοιπα· διὸ κρίνεται ἀναγκαῖον νὰ σκεπάζονται καλῶς τὰ διάφορα δοχεῖα³. Ἡ μεγαλύτερα δ' ὅμως καταστροφή, τὴν ὁποίαν προξενοῦσιν εἰς τοὺς Ἰκαρίους οἱ Καλλιτσαντέροι, γίνεται εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Ἀρέσκονται εἰς τὰς ζωοκλοπίας καὶ ζωοκτονίας. Προτιμοῦν τὰ μικρὰ κατσικάκια, ἀλλ' ἐλλείπει τοιοῦτων ἀρπάζουν τράγους, αἴγας, βοῦς καὶ ὅ τι ἄλλα μείνη ἔξω τῶν στάβλων κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν διατρέφονται οἱ Καλλιτσαντέροι νὰ θραύσουν καὶ τὴν συνήθως σθερὰν θύραν τοῦ σπλινοῦ διὰ νὰ κλέβουν τράγους καὶ αἴγας, ὅταν σπανίζουν τὰ θηράματα ἐν τῇ ὄρει. Τὰς μεγίστας δὲ ζημίας ἐπιφέρουν, ὅταν οἱ κάτοικοι ἔχουν οἰκονομικὰς δυσφορίας. Ὅταν εἰς τὸ νησί ὑπάρχη πείνα, λιμάσσουν καὶ οἱ Καλλιτσαντέροι καὶ κάμνουν θραῦσιν εἰς ὅ τι εὔρουν, ἐνῶ εἰς τὰ ἔτη τῆς εὐημερίας ἀκούονται μόνον νὰ μαγαρίζουν τὰ τρόφιμα.

Τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀπέρχονται ἀφήνοντας εἰς τὴν νῆσον τὰ πλοῖά των, δηλ. τὰ καρυδότσοφλα, τὰ ὁποῖα τῆδε κάκεισε εὐρίσκονται ἐσκορπισμένα εἰς τὴν παραλίαν. Ἐγκαταλείπουν δὲ τὰ πλοῖα, διότι πάντοτε ἀναχωροῦν ἐν σπουδῇ. Λησμονοῦν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων καὶ ἔξαφνα ἀκούοντες τὴν ἐξ οὐρανοῦ φωνὴν «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα» διασκορπίζονται καὶ θαλασσώνουν χωρὶς καρυδότσοφλα.

Ὡς συνάγεται ἐκ παραδόσεώς τινος, τὴν ὁποίαν ἀναγράφει ἡ ἐφημερίς, αἱ περὶ Καλλικαντζάρων δοξασαίαι καὶ ἐν Ἰκαρίᾳ, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἐλ-

1. Παραπλήσια μυθολογοῦσι καὶ οἱ Σκιαθιοὶ. Τὰ Σκαλικαντζούρια ἐτοιμάζουν τὸ καράβι τους ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ σαρανταήμερου, καὶ ἔρχονται εἰς τὴν νῆσον τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, παραμένοντα μέχρι τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανίων. (Παραδ., ἀρ. 599, σ. 339). Καὶ ἐν Οἰνότη τοῦ Πόντου διαπεραιοῦνται ἐπὶ λέμβου. (Αὐτ., σ. 1332).

2. Εἴσοδος τῶν Καλλικαντζάρων εἰς τὰς οἰκίας διὰ τῆς καπνοδόχης ἀναφέρεται συνηθέστατα καὶ εἰς ἄλλας παραδόσεις. (Αὐτ., σ. 1302 κέ.).

3. Βλ. αὐτ., σ. 1298.

λάδος¹, συμφύρονται πρὸς τὰς περὶ λυκανθρωπίας καὶ τὰς περὶ Στριγγλῶν. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην, πρὸ σαράντα χρόνων κάποιος ἀπὸ τὸ χωρίον Ἀμάλου, ἐγκαρδιωθείς μίαν ἐκ τῶν ἡμερῶν τούτων, ἐξῆλθε τοῦ οἴκου του διὰ νὰ ἐπιτεθῆ καὶ ἐν ἀνάγκῃ φονεύσῃ ἓνα Καλλιτσάντερον. Τῷ παρουσιάσθη οὗτος ὑπὸ μορφήν αἰγὸς μεγαλοσώμου, ἡ ὁποία τὸν ἐπλησίασεν. Ὁ Ἀμαλιώτης δὲν ἔχασε καιρόν. Ἡρπασε τὴν αἶγα ἐκ τῶν κεράτων καὶ ἐνέπηξεν εἰς τὸν λαιμόν της τὸ μαυρομάνικο μαχαῖρί του, τὸ ὁποῖον εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀγορασμένο ἀπὸ τὴν Σμύρνη. Μὲ ὑπερφυσικὴν ὅμως δύναμιν ἀπωθηθεὶς ὑπὸ τῶν κεράτων τῆς αἰγὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτήν, τρέχουσαν πρὸς δυσμάς· τὴν εἶδεν ὀλοφάνερα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης νὰ θαλασσώσῃ εἰς τὸ πρὸς τὴν Μύκονον Ἰκάριον πέλαγος. Εἶχε λησμονήσῃ τὸ γεγονός, ὅταν μετὰ πέντε χρόνια ὁ Ἀμαλιώτης, ταξιδεύσας εἰς Μύκονον, ὡς ναύτης ἀνθρακοφόρου πλοίου, καὶ φιλοξενούμενος εἰς τινὰ οἶκον, ἀνεγνώρισε τὸ μαυρομάνικο μαχαῖρί του, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ φιλοξενούσα γραῖα ἔκοπτε τὸν ἄρτον. Ἡ γραῖα ἐκείνη, ὡς ἔμαθε παρὰ τῶν Μυκονίων, ἄλλοτε ἐστρίγγλιαζε καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχε διαπεραιωθῆ ὡς στρίγγλα εἰς τὸ Ἀμάλο, ὅπου ὑπὸ μορφήν αἰγὸς παραμονεύουσα νὰ κλέψῃ ἢ νὰ μαγαρίσῃ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀμαλιώτη ὑπέστη τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ καὶ συναπήγαγεν εἰς Μύκονον τὸ ὄπλον του.

Ἡ Μύκονος θεωρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν ὄσον ὡς πατρίς τῶν Στριγγλῶν. (Βλ. Παράδοσις, ἀρ. 826, σ. 502). Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς στρίγγλα ἀναγνωρίζεται ἐκ τοῦ ὄπλου, δι' οὗ ἐπληρώθη. Ὁ συνήθης τύπος τῆς ἀναγνωρίσεως εἰς τὰς πολυπληθεῖς ὁμοίας παραδόσεις ἄλλων λαῶν εἶναι ἐκ τῆς πληγῆς, ἣν ὑπὸ τὴν μορφήν ζώου ἔλαβον, διατηρουμένης καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. (Βλ. *Grimm*, *Deutsche Mythologie*, σ. 919. *F. Liebrecht*, *Des Gervasius v. Tilbury Otia imperialia*, σ. 137. *Hertz*, *Der Werwolf*, σ. 71 κέ. *Πολίτου*, *Νεοελλ. μυθολ.*, σ. 191).

Παραδόσεις περὶ Πλάτωνος.—Κωνσταντινᾶτα*.

E. W. Hasluck, *Plato in the Folk - lore of the Konia Plain*. ('Απόσπασμα τοῦ *Annual of the British School at Athens*, XVIII, 1911, σ. 265-9).

—Constantinata. ('Αποσπ. τῶν *Essays and Studies presented to W. Ridgeway*, Cambridge 1913).

Εἰς ἀπόστασιν τεσσαράκοντα περίπου χιλιομέτρων δυτικῶς τοῦ Ἰκονίου, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Κιριλί Κασαμπᾶ εἰς Μπεκσεχίρ, σφίζονται λειψάνα ἀρχαιοτάτου, πιθανῶς χετταίου, μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων οἰκοδομήματος, ὑπερκείμενα πηγῆς, ἧς τὰ ὕδατα χύνονται εἰς τὴν ἐγγύτατα κειμένην

1. Βλ. αὐτ., σ. 1324 κέ.

* Ἐδημοσιεύθη ἐν *Λαογρ.* 1916, τ. Ε', σ. 659-664.

λίμνην Κάραλιν. Ἡ πηγὴ αὕτη καλεῖται ὑπὸ τῶν περιοίκων Ἐφλατοὺν μπουναρὶ (κεφαλόβρυσο τοῦ Πλάτωνος). Πόθεν καὶ πῶς τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου φιλοσόφου εἰσεχώρησεν εἰς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους τουρκικοὺς πληθυσμούς; Ὁ Perrot¹ ἐκφέρει τὴν ὑπόνοιαν μήπως ἐπιχωριάζει σχετικὴ τις παράδοσις καὶ θεωρεῖ εὐκταίαν τὴν ἐξακρίβωσιν τούτου. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ Hasluck ἐν τῇ διατριβῇ του «Ὁ Πλάτων ἐν τῇ λαογραφίᾳ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἰκονίου», καὶ ἡ ὀνομασία αὕτη, καθὼς καὶ ἄλλης πηγῆς ἐν αὐτῷ τῷ Ἰκονίῳ ἐξηγεῖτο ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ τῶν Ἀράβων φιλοσόφων καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὑπὸ τῶν Σελζουκιδῶν τοῦ Ἰκονίου Τούρκων. Ἄλλ' ὁ σοφὸς Ἄγγλος ἀρχαιολόγος ἠδυνήθη νὰ διαφωτίσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο δι' εὐστόχου ἀναζητήσεως τῶν λόγων ἐξ ὧν προῆλθον καὶ δύο ἄλλαι ὅμοιαι τοπωνυμῖαι τοῦ μέρους τούτου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καθὼς καὶ μία παράδοσις περὶ Πλάτωνος, ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Τούρκου γεωγράφου τοῦ 15' αἰῶνος Χατζῆ Κάλφα. Εἰς ταῦτα δὲ προσέθηκε καὶ τρεῖς μικρασιατικὰς περὶ Πλάτωνος παραδόσεις, ἀνακοινωθείσας αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Προδρόμου Πετρίδου.

Ὁ Χατζῆ Κάλφας ἀναφέρει ἐν τῇ ἀνακάλυψι τοῦ Ἰκονίου «τάφον τοῦ θείου Πλάτωνος». Τὸν αὐτὸν τάφον μνημονεύει καὶ ὁ παλαιότερος τοῦ Χατζῆ Κάλφα γεωγράφος τοῦ 16' αἰῶνος Γιακούτθις εὐρισκόμενον «εἰς τὴν πλησίον τοῦ τζαμίου ἐκκλησίαν». Ἐπειδὴ δ' ὁμοίως καὶ Ρώσος τις προσκυνητὴς τοῦ 18' αἰῶνος ἀναφέρει εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν τάφον τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοθέου (= Ἀμφιλοχίου), ὁ κ. Hasluck συνδυάζων τὰς μαρτυρίας ταύτας ἀποφαινεται, ὄχι ἀπιθάνως, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ μνημείου καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμφιλοθέου εὐκόλως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠδύνατο νὰ παραφθαρῆ εἰς τὸ γνωστότερον Φλατόυν. Ἀναφέρει προσέτι ὁ Χατζῆ Κάλφας καὶ ποταμὸν τοῦ Πλάτωνος παρά τι χωρίον τῆς Καππαδοκίας καὶ παράδοσιν, ἣν ἤκουσε παρά τὸ Ἰκόνιον, ὅτι ἡ πεδιάς τοῦ Ἰκονίου ἦτό ποτε λίμνη, τὴν ὁποίαν ἀπεξήρανε ὁ Πλάτων. Παραπλησίαν δὲ παράδοσιν ἤκουσεν ἀπὸ τοὺς περιοίκους τῆς λίμνης Ἐγερδὶρ ὁ πρῶτος ἀνακαλύψας τὰ εἰρεπία τοῦ Ἐφλατοὺν μπουναρὶ Ἄγγλος Ἀμιλτον, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς λίμνης ἐκείνης κατεχόμενος χώρος ἦτο πρὸ 800 ἐτῶν πεδιάς διαρρεομένη ὑπὸ ποταμοῦ, τὴν ὁποίαν μετέβαλεν εἰς λίμνην ἀποφράξας τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ μάγος τις ὀνόματι Πλάτων (Ἐφλάτ).

Οὕτω τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος, ὡς παρατηρεῖ ὁ Hasluck, συνδέεται πρὸς ὑδραυλικὰ ἔργα, καὶ δὴ ἐν χώρᾳ, ἧς ἡ προμήθεια τοῦ ὕδατος κανονίζεται δι' ἀποκρύφων καὶ μέχρι τοῦδε ἀτελῶς γνωστῶν ὑπογείων ἀγωγῶν. Τ' ἀποδιδόμενα δ' εἰς τὸν Πλάτωνα μαγικὰ ἢ μηχανικὰ ἔργα ἐν Ἰκονίῳ ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ μυθικὰ ἔργα τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ἡλιδι, Θεσσαλίᾳ, Λέρνη καὶ Φενεῶ καὶ τῶν Μινυῶν ἐν Βοιωτίᾳ· ἐμφαίνουσι δὲ ὄχι μόνον ὑπεράνθρωπον δεξιότητα, εἴτε μαγικὴν εἴτε θείαν, ἀλλὰ καὶ ὑπερόχους τῶν παλαιότερων

1. Perrot et Chipiez, Histoire de l' art, τ. III, σ. 730.

χρόνων τεχνικὰς γνώσεις, τῶν ὁποίων ἀμυδρὰν καὶ ἀσαφῆ ἔννοιαν παρέχουσι τὰ σφωζόμενα μνημεῖα τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ ἡ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Ἴκονίου ἄρδευσις καὶ ἡ ἀποχέτευσις τῶν ὑδάτων ἀπεδίδετο εἰς θείας ἐνεργείας, ἀλλ' οἱ περὶ τούτων ἐπιχώριοι μῦθοι ἀπωλέσθησαν, μόνον δ' ὀλιγίστων τινῶν διακρίνονται τὰ ἴχνη ὑπὸ τὸ ἐλληνικὸν περίβλημα, ὅπερ προσέλαβον¹.

Εἶναι ἄγνωστον, λέγει ὁ Hasluck, ἂν ὑπάρχη θρησκευτικὴ τις παράδοσις περὶ τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου ἢ ἄλλου τινὸς ἁγίου, ἀποδίδουσα εἰς αὐτὸν θαυμάτι παραπλήσιον πρὸς τὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐν Κολοσσαῖς ἢ πρὸς τὰ τοῦ Πλάτωνος. Τὸ γεγονός δ' ὅμως τοῦ τάφου τοῦ Πλάτωνος εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἐνισχύει τοιαύτην ὑπόθεσιν. Πάντως αἱ περὶ Πλάτωνος μικρασιατικαὶ παραδόσεις οὔτε ὡς περιλείμματα ἀρχαίων μύθων οὔτε ὡς συνεχῆς διατήρησις παραδόσεως δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον αὐθυγενεῖς, ἐπειδὴ οἱ φυσικοὶ ὄροι τῆς χώρας ἦσαν ἐν παντὶ χρόνῳ προσφυεῖς πρὸς γένεσιν μύθων οὕτως ἀπλοῦ τύπου.

Ἐν ἐπιμέτρῳ ἐπάγεται ὁ Η. τρεῖς παραδόσεις, ἀνακοινωθείσας αὐτῷ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὑπὸ "Ἑλληνας, πῶς ἀπὸ τῆς δ' ὅτι εἰς ταύτας συνάπτονται ὁ Πλάτων καὶ τὰ ἔργα του πρὸς τὸ Ἴκόνιον, τὸ ὁποῖον ἱστορικοὶ λόγοι ὀδηγοῦσιν ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν ὡς κοιλίαν τοῦ μύθου.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ Ἐφλατοῦν μπουναὶ θεωρεῖται ὡς τὸ μέρος, ὅπου ὁ Πλάτων ἔφραζε μὲ βάλβακα, πίσσαν καὶ ὀγκολίθους² τὴν ἐξοδὸν ὑπεγείου ποταμοῦ, ἀπειλῶν νὰ καταποντίσῃ τὸ Ἴκόνιον. Ὁ Πλάτων γενικῶς πιστεύεται ὅτι ἦτο τουρκόπουλον, τὸ ὁποῖον τινὲς προσθέτουν ὅτι ἦλθεν ἀπὸ τὸ Βαγδάτι.—Ἐπειτα τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος συνάπτεται μέχρι τοῦδε ἀορίστως πως πρὸς τὴν ἐν Ἴκονίῳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου· ἄλλοι νομίζουν ὅτι ἦτο τὸ παρατηρητήριον αὐτοῦ, ἄλλοι πάλιν «ἔχουν ἀκουστὰ» ὅτι εὑρίσκειται ἐν αὐτῷ ὁ τάφος του.—Καὶ τρίτον ὅμοια παράδοσις πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Hamilton μνημονευομένην περὶ τῆς λίμνης τοῦ Ἐγερδὶρ ἀναφέρεται εἰς τὴν Κάραλιν. Ὁ Πλάτων ἔφραζε τὴν ἐξοδὸν τῆς λίμνης πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φέρῃ νερὸν εἰς Ἴκόνιον, ἀλλὰ παρητήθη τοῦ σκοποῦ ἰδὼν ὅτι κατεποντίσθη μία πόλις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του.

1. Περὶ τῶν τοιούτων ἐν Ἴκονίῳ ἐπιχωριαζόντων μύθων τοῦ Περσέως διελάβομεν ἐν Λαογρ. Δ', σ. 220 κέ. Ὁρθῶς ὁ Hasluck ἐνδοιάζει περὶ τοῦ δημώδους χαρακτήρος τῶν ὑπὸ *Cuinet* καὶ ὑπὸ *Ιωακείμ Βαλαβάνη* (Μικρασιατικά, σ. 110) ἀναφερομένων παραδόσεων, ὑποθέτων ὅτι εἶναι μᾶλλον ἐπιχώριος συμφυρμὸς ἀρχαίων μύθων. Οὐδὲ τοιοῦτος συμφυρμὸς εἶναι, ἀλλ' ἀπλῆ ἐπανάληψις τῶν βυζαντινῶν μυθοπλαστιῶν· ἄλλως δὲ ὁ Βαλαβάνης δὲν παρουσιάζει ταύτας ὡς δημώδεις, ἀφορμὴν δ' ὅπως ὑποτεθῆ τοῦτο παρέσχε τὸ ἀσαφὲς τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ.

2. Δι' ἐρίων καὶ λεβήτων ἀποφράσσονται αἱ ἐξοδοὶ τῶν πηγῶν καὶ στεριεύουσιν αὐταὶ κατὰ τὰς ἐλληνικὰς παραδόσεις (Λαογρ. Α' 329. Γ' 274. Δ' 449).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ διατριβῇ αὐτοῦ, περιληφθεῖση ἐν τῷ πανηγυρικῷ τόμῳ, τῷ προσενεχθέντι τῷ William Ridgeway ἐπὶ τῇ ἐξηκοστῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ (σ. 635-8), ὁ κ. Hasluck ἐξετάζει τὰς σημερινὰς ἐλληνικὰς¹ δεισιδαίμονας δοξασίας διὰ τὰ κωνσταντινάτα, τὰ σκυφοειδῆ δηλ. νομίσματα, τὰ ὑποτιθέμενα ὅτι ἐκόπησαν ὑπὸ τοῦ ἰσαποστόλου Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ ὅτι ἐνεκα τούτου ἐνέχουσι θαυμασίας δυνάμεις. Τὰς δοξασίας ταύτας μνημονεύει ἐν συντόμῳ ὡς παγκοίνοια, παραθέτει δὲ καὶ μαρτυρίαν συγγραφέως τοῦ 19 αἰῶνος περὶ τῆς πεποιθήσεως τῶν χριστιανῶν τῆς Λακωνικῆς καὶ γενικῶς ὄλων τῶν Ἑλλήνων ὅτι τὰ κωνσταντινάτα θεραπεύουσι τὴν ἐπιληψίαν καὶ τοὺς πυρετούς².

Ἄλλ' ὁ Η. ἐνδιέτριψεν ἰδίως εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια ὁ λαὸς νομίζει κωνσταντινάτα. Ταῦτα δὲ εἶναι βυζαντινά, ἐνετικὰ καὶ κυπριακὰ τῶν Λουσινιάνων νομίσματα, ὧν ὁ τύπος παρουσιάζει κάποιαν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀγιογραφίαν, τὴν ἀπεικονίζουσαν τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον καὶ τὴν ἁγίαν Ἐλένην ὀρθίους ἀντωποὺς ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ.

Τὰ κωνσταντινάτα φοροῦν ἔγκυοι γυναῖκες πρὸς προφύλαξιν καὶ πρὸς εὐκολίαν τοῦ τοκετοῦ καὶ παιδία ὡς προφυλακτικὰ. Τιστεύεται δὲ ὅτι ἐπιφέρουν ἀσφαλῆ καὶ ταχεῖαν ζύμωσιν τοῦ φρυγανιστοῦ τῶν ἁλευρῶν καὶ τῆς γιαιούρτης. Καθόλου εἶναι νομίσματα πολυτιμότερα εἰς τὸν λαόν διὰ τὰς θαυμασίας αὐτῶν ἰδιότητας. Ὁ Η. ἀναφέρει καὶ ἄλλαν περὶ θαυμασιωτάτης ἰδιότητος τοῦ κωνσταντινάτου δοξασίαν, τῆς ὁποίας τὴν ὑπαρξίν βεβαιώνει μόνον ὁ W. Turner (Tour in the Levant, III 212) ὅτι τὸ κωνσταντινάτον τιθέμενον εἰς κόσκινον ἐνεργεῖ, ὅπως μὴ διαρρεύσῃ ἐμφυλλόμενον ὕδωρ. Τοιαύτη δοξασία, τῆς ὁποίας ἄλλως ὁ ἔλεγχος εἶναι εὐχερῆστατος, δὲν φέρεται παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ, ἄγνωστον δὲ πῶς ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου περιηγητοῦ, ἴσως ἐκ παρεξηγήσεως τῆς δημώδους παροιμίας «κουβαλεῖ μὲ τὸ κόσκινο νερό»³.

Ἄλλ' ἀντὶ ταύτης καὶ ἄλλαι κρατοῦσι παρ' ἡμῖν περὶ τῶν κωνσταντινάτων δεισιδαίμονες δοξασίαι, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Η. μνημονευομένων, τὰς ὁποίας ἀναγράφομεν ὧδε, προσθέτοντες ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ καὶ σχετικὰς τινὰς παρατηρήσεις.

1. Ἡ ἔκφρασις τοῦ Η. εἶναι μᾶλλον ἀόριστος «the Christian populations of the Levant» ἐνῶ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀκρίβειαν νὰ διακρίνηται ἡ λαογραφία ἐκάστου ἔθνους, μάλιστα τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

2. *La Guilletière*, Lacédémone ancienne et nouvelle, 1676, σ. 578. Τὸν συγγραφέα τοῦτον ὑπολαμβάνει ὁ Η. περιηγητὴν ἄλλ' ὁ σύγχρονος αὐτῷ Spon ἀπεκάλυψεν ὅτι οὐδέποτε ἐπάτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Guillet, ὡς εἶναι τὸ πραγματικὸν ὄνομα αὐτοῦ· οὐδὲν ἤττον ἀκριβεῖς εἶναι αἱ πλείστα τῶν πληροφοριῶν, ἅς περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων παρέχει, διότι στηρίζονται εἰς ἀνακοινώσεις τῶν ἐν Ἀθήναις Καπουκίνων.

3. Π.Π., λ. νερὸ 30 (27), 36 (23), 59 (38). Ἐν καὶ ἡ παροιμία αὕτη εἶναι ἀρχαία (κοσκίνῳ φέρειν ὕδωρ κττ.) καὶ φέρεται εἰς πολλοὺς εὐρωπαϊκούς λαούς.

Εἰς τὸ ἅγιον κωνσταντινάτον ἀποδίδονται καὶ αἰμοστατικαὶ ιδιότητες, ἀφομοιοῦται δηλ. ὡς πρὸς τοῦτο ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ μὲ τὴν λίθον αἰμοστάτην, εἰς τὴν ὁποίαν παρομοία ἀποδίδεται ἐνέργεια. Ἄλλη θεραπευτικὴ ἐνέργεια τοῦ κωνσταντινάτου εἶναι ἐπὶ τῆς ἀνυπάρκτου νόσου, ἣ ὁποία λέγεται γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ· τῆς νόσου ταύτης ἐπιτηδεύονται τὴν ἴασιν εἰδήμονες γραῖαι, στρέφουσαι ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ τὸν δείκτην τῆς δεξιᾶς δι' ὑφάσματος περιβεβλημένον, ἀλλὰ συντελεστικωτάτη θεωρεῖται ἡ ἐπικουρία τοῦ σκυφοειδοῦς κωνσταντινάτου, διὰ τοῦ ὁποίου πιστεύεται ὅτι ἐπαναφέρεται ἀσφαλῶς ὁ ὀμφαλὸς εἰς τὴν κανονικὴν του θέσιν. Φορεῖται δ' ὡς περιάπτων ὄχι μόνον ὑπὸ ἐγκύων γυναικῶν καὶ ὑπὸ νηπίων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἀνδρῶν¹. Διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις νομίζεται ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ προφυλάσῃ ἀπὸ τῶν πληγῶν ὁ φορῶν κωνσταντινάτον εἶναι ἄτρωτος, δὲν τὸν κολλάει ἢ δὲν τὸν πιάνει βόλι².

Τὴν δύναμιν ταύτην πιστεύεται ὅτι ἔχει κοινὴν μὲ τὸ τίμιον ξύλον, καθὼς καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις, ὡς τὴν τῆς ζυμώσεως³. Διὰ τοῦτο ἡ βάσανος τῆς γνησιότητος καὶ τοῦ κωνσταντινάτου, καθὼς καὶ τοῦ τιμίου ξύλου, γίνεται ἐμβαλλομένου τοῦ περιέχοντος τίμιον ξύλον περιάπτου ἢ τοῦ νομίσματος εἰς φύραμα ἀλεύρων ἄνευ ζύμης, ὅπως προκλήσῃ τὴν ζύμωσιν αὐτοῦ, ἐνίοτε δὲ τιθεμένου ἐπὶ ἀλέκτορος ἢ ἀρνίου, καὶ ἔτι πυροβολοῦν, βέβαιοι ὅτι δὲν τὴν βλάπτουν, ἂν εἶναι γνήσιον⁴.

Ἐξομοίωσις τοῦ κωνσταντινάτου καὶ τοῦ τιμίου ξύλου σφηρακτικῆς εἰς θρησκευτικὴν παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅτε ἡ ἁγία Ἐλένη ἀνεῦρεν ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν σταυρὸν, ἐφ' οὗ ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς, ἐδιχοτόμησεν αὐτόν, καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος κατέλειπεν εἰς Ἱεροσόλυμα, τὸ δ' ἕτερον παρέλαβεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· τὰ δὲ προιονίδια τοῦ σταυροῦ περισυλλεχθέντα ἐρρίφθησαν εἰς χωνευτήριον μετὰ διαφόρων πολυτίμων μετάλλων καὶ ἐκ τοῦ κράματος τούτου κατεσκευάσθησαν τὰ κωνσταντινάτα⁵. Ἄγνοῶ, ἂν ἡ παράδοσις αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τι τῶν πολυπληθῶν φερομένων συναξαρίων περὶ εὐρέσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ. Ἄλλ' ὅτι εἶναι παλαιὰ καταφαίνεται ἐξ ὁμοίας βουλγαρικῆς παραδόσεως⁶, ἣτις πάντως εἶναι εἰλημμένη ἐκ μεταφράσεως βυζαντινοῦ κειμένου.

Τὰς αὐτὰς δοξασίας περὶ τῶν κωνσταντινάτων φαίνεται ὅτι ἔχουσι καὶ οἱ Ἑλληνόβλαχοι τῆς Μακεδονίας· τὰ νήπια κρίνεται ἀπαραίτητον νὰ φέρουν

1. Πρὸβλ. καὶ Ross, Königsreisen, II 136.

2. Jeannarakī, Ἄσμητα κρητικά, σ. 316. II. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, Ἄθ. 1893, σ. 145. Rennel Rodd, The customs and lore of modern Greece, London 1892, σ. 162.

3. Βλ. Λαογρ. Δ' 320 (Καλάβρυτα).

4. Αὐτ. Γ' 702.

5. II. Βλαστός, ἐνθ' ἀν.

6. Ad. Strauss, Die Bulgaren, σ. 138.

πρὸ τῆς βαπτίσεως πλὴν ἄλλων φυλακτηρίων καὶ κωσταντινάτου¹. Οἱ δὲ Βούλγαροι πιστεύουν ὅτι ὠφελοῦνται οἱ πάσχοντες, ὅταν πίνωσιν ὕδωρ ἐκ τοῦ κοιλώματος τοῦ κωσταντινάτου². Ἄλλὰ ἡ χρῆσις ὡς περιάπτων νομισμάτων τινῶν, μάλιστα ἀρχαίων, διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς παραστάσεις ἢ δι' ἄλλον οἰονδήποτε λόγον καὶ ἡ ἀπόδοσις θαυμασίων δυνάμεων εἰς αὐτὰ εἶναι κοινὴ εἰς πολλοὺς λαοὺς³. Ἄν καὶ ἄλλα νομίσματα πλὴν τῶν κωσταντινάτων ἐπέχουσι καὶ παρ' ἡμῖν θέσιν περιάπτων, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω. Ἄγγλος τις περιηγητὴς ἀναφέρει ὅτι αἱ Γαλαξιδιώτισσαι κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐσυνήθιζον νὰ φοροῦν ὡς φυλακτῆρια νομίσματα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου⁴· ἀλλ' ἂν ἀληθῶς ὡς φυλακτῆρια ἢ κοσμήματα μᾶλλον τὰ ἐφόρουν, εἶναι δύσκολον σήμερον νὰ ἐξακριβωθῇ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1. Γ. Σαγιαξῆς, ἐν Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde, 1894, IV, σ. 139.

2. Strauss, ἐνθ' ἄν.

3. S. Seligmann, Der böse Blick u. Verwandtes, Berlin 1910, τ. II, σ. 22-3.

4. Dodwell, Reise durch Griechenland, τ. I, σ. 192 (παραπέμπων εἰς Clarke, Travels in Greece).